

TEKNOKRASİ MESELESİNE GENEL BİR BAKIŞ

DOĞU PERİNÇEK

GİRİŞ

- 1 — İNSANLIK TARİHİ VE BİLGİ, İKTİDAR MÜNA-
SEBETİ
- 2 — ENDÜSTRİLEŞME
- 3 — TEKNOKRASİ KAVRAMI VE KONUNUN SINIR-
LANDIRILMASI

I — TEKNOKRASİ PROBLEMİNİ DOĞURAN OLAY : DEV- LET MEKANİZMASININ İŞLEYİŞİNİN KARMAŞIK BİR HAL ALMASI.

- 1 — DEVLET MÜLKİYET VE KONTROLÜNÜN GE-
NİŞLEMESİ
- 2 — DEVLET YÖNETİMİNDE İHTİSASIN GEREK-
LİLİĞİ

II — TEKNOKRAT KİMDİR?

III — TEKNOKRASİNİN MAHİYETİ

- 1 — TEKNOKRASİ BİR SOSYAL SINIF DEĞİLDİR
- 2 — TEKNOKRAT GRUBUNUN SOSYAL YAPI İÇİN-
DEKİ YERLERİ VE ANA ÖZELLİKLERİ

IV — UZMANLARIN SİYASAL İKTİDAR ÜZERİNDEKİ ET- KİLERİ

- 1 — GENEL OLARAK
- 2 — UZMANLARIN SİYASAL ETKİLERİNİN GELİŞ-
ME ŞARTLARI
A) Dış şartlar
B) İç şartlar
- 3 — GÜNÜMÜZDE DURUM

V — DEMOKRASİ VE TEKNOKRASİ

VI — EKONOMİK SİSTEMLER VE TEKNOKRASİ

- 1 — KAPİTALİST EKONOMİLER VE TEKNOKRASİ
- 2 — SOSYALİST EKONOMİLER VE TEKNOKRASİ
- 3 — AZ GELİŞMİŞ EKONOMİLERDE TEKNOKRASİ

VII — TÜRKİYE'DE TEKNOKRASİ MESELESİ

S O N U Ç

G İ R İ Ő

1 — İNSANLIK TARİHİ VE BİLGİ - İKTİDAR MÜNASEBETİ

İnsanlığın kültür tarihi üzerinde araştırma yapanlar iki önemli dönüm noktası üzerinde birleşmişlerdir: Avcılık ve toplayıcılık kültüründen yerleşik kültüre geçiş ve endüstrileşme olayları. Her iki olay da toplumların maddî ve mânevî yapılarında son derece köklü değişmelere yol açmıştır.

Avcılık ve savaş insanlığın iktidar ve hürriyet mücadelesinin ilk safhası olarak kabul edilmektedir. Ancak gerek avcılık, gerek savaş insanı hür kılmamış, onu kurtaramamıştır. Bunun üzerine avcılıktan yerleşik kültüre geçen insanlık kendine yeni bir cephe açmıştır: Tabiata karşı savaş. Bu yeni çağa Coudenhove - Kalergi, çalışma çağı demektedirler (1).

Çalışma çağının birinci safhası olan tarım kültüründe insanlık tabiata karşı savunma durumundadır; açlık ve soğuga karşı kendini korumaya çalışmaktadır. Endüstri devriminin açtığı çağ ise tabiat kuvvetlerinin köleleştirilip insan hizmetinde kullanılması için girişilen ve insanlığın teknisyenin kişiliğinde tabiata karşı saldırgan olduğu bir çağdır (2).

Endüstri çağının doğurduğu en büyük problem şüphesiz, insanlığın kendi bilgisinin, tekniğin ve makinenin tehdidi altına düşmesidir. Daha değişik bir ifadeyle toplum içinde bilgi ve ihtisası ile seçkinleşmiş, tekniği uygulayan ve makineyi yönetenlerin toplumun geleceğine ve kaderine hakim olması ihtimali, insanlığı tehdit eden bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bu tehlikeye paralel olarak modern endüstri devletlerinde teknisyenlerin iktidarlarının araştırılması ve sınırlandırılması problemi doğmuştur.

Teknokrasi meselesini bilgi ve iktidar arasındaki münasebet olarak ele alacak olursak bütün insanlık tarihini araştırmamız ge-

(1) **COUDENHOVE - KALERGI**, Revolution durch Technik, s. 32 vd. Ayrıca bkz. **PIETSCH**, Die Industrielle Revolution, s. 17 vd.

(2) **COUDENHOVE - KALERGI**, age. s. 36.

rekecektir. Bir yazarın da ifade ettiği gibi, «Bilgi ve iktidar cennetten kovulmuştan beri insanın problemi olmuşlardır» (3). Gerçekten en ilkel toplumlarda dahi iktidar vasıtaları bazı bilgilere dayanılarak kullanılmaktadır. Bu bilgilere sahip olanlar ise iktidarın kullanılmasında etkili olmakta ve toplumun üst yapısında yer almaktadırlar. Bu arada doktrin alanında da bilgililerin iktidarını savunanlar olmuştur. Eflatun'un filozofların iktidarına terkettiği ideal devleti buna misâl olarak verilebilir.

Bu çalışmada, bütün toplumlarda rastlanan bilgi ve iktidar münasebeti gibi çok geniş bir konunun incelemesine girişilmeyecektir. Esasen teknokrasi problemi daha önce de belirtildiği üzere endüstrileşmeden sonra ortaya çıkan bir meseledir.

2 — ENDÜSTRİLEŞME

Konuya girmeden önce endüstri ve endüstrileşmeden ne anlaşıldığını belirtmek gerekir. Endüstri kavramı zaman içinde değişik anlamları ifade etmek için kullanılmıştır. Endüstri devriminden önce bu kavram, her türlü küçük sanatlara ilişkin üretim (**gewerbliche Produktion**) anlamına gelirken daha sonra büyüklüğü ve üretim tarzı itibarıyla klâsik el sanatları işletmesinden ayrılan işletmelerde yapılan mal üretimini ifade etmiştir. Bugün ise, yalnız mal üreten işletmeler değil, hizmet gören işletmeler de endüstriyel olarak nitelendirilmektedir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla başlayan yeni bir üretim tarzı olarak endüstriyalizmin ayrıncı nitelikleri şunlardır :

- a) Aletin yerine makinenin kullanılması,
- b) Özel bir organizasyon gerektiren büyük işletme,
- c) İşletme içinde tam anlamıyla bir iş bölümü (5).

Endüstriyalizm, birçok üretim tarzlarında olduğu gibi tekniğin çeşitli buluşlar şeklinde uygulandığı bir üretim tarzı olmayıp, tekniğin topluma hakim olduğu bir üretim tarzıdır. Bu üretim tarzıyla geleneğe bağlı tekniğin yerini dinamik bir rasyonellik almıştır. Bu

(3) DRUCKER, P. F., Das Fundament für Morgen, 1958 s. 342,

(4) BAHRDT, Industriebürokratie, s. 20

(5) SEIDEL, Industrialismus und Demokratie, s. 68; BAHRDT, a.g.e. s. 21, 22

rasyonellik endüstrileşmeden önceki yüzyıllarda olduğunun aksine tekniği zincire vuramamış, onun hakimiyeti altına girmiştir (6).

Hemen belirtmek gerekir ki, teknokrasinin kaynağı teknik gelişme değildir. Tekniğin, teknokrasi meselesinin doğuşu üzerinde dolayısıyla bir etkisi olmuştur. Teknokrasinin ortaya çıkış sebebi, hükümet mekanizmasının ve bu mekanizmanın işleyişinin aşırı karmaşık bir hal almasıdır. Bu karmaşıklık normal bir vatandaşın kavrayamayacağı seviyededir. Tabiatıyla teknik gelişmenin bu karmaşıklık üzerinde büyük etkisi vardır (7). Bu sebeple denebilir ki, endüstrileşme ve teknik gelişme teknokrasiyi doğurmamakla beraber teknokrasinin ortaya çıkması için gerekli ortamı yaratmışlardır.

3 — TEKNOKRASİ KAVRAMI VE KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Kökü yunanca olan teknokrasi kavramı, sanat anlamına gelen **tekhne** ve otorite, egemenlik, iktidar anlamlarını ifade eden **kratos** kelimelerinden meydana getirilmiştir. Teknokrasi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır :

- a) Etimolojik tahliline de uygun olarak kavram, çeşitli yerlerde tekniğin egemenliği anlamını ifade etmektedir (8).
- b) Teknokrasi, teknisyenlerin iktidarı anlamına gelmektedir.
- c) Teknokrasi, iktidar üzerinde etkili olan teknisyenlerin meydana getirdiği grubu (kimi yazarlara göre sınıfı) belirtmektedir.
- d) Teknokrasi, tıpkı demokrasi, bürokrasi gibi belirli bir toplumun ve siyasal sistemin ayırıcı niteliğidir (9).
- e) Teknokrasi, demokratik bir toplumu veya teşkilâtı tehdit eden bir tehlike, bir organizasyon bozulması anlamında da kullanılmaktadır.

(6) SEIDEL, age. s. 68, 69

(7) FRISCH, L'Avenir des Technocrates, Bulletin SEDELS 10 November 1964 s. 4

(8) Meselâ Schweizer Lexikon 7. Band, Zürich 1948. s. 222

(9) Burnham, teknokrasi terimini kullanmamakla beraber «managerial society» terimiyle menecerlerin egemen olduğu teknokratik bir toplumu ifade etmiştir.

f) Nihayet teknokrasi ekonomik ve toplumsal bir harekettir. 1928 ekonomi buhranıyla gelişmiş olan endüstri toplumlarında ortaya çıkmıştır. Hareketin hedefi, ihtiyaçların giderilmesi ve halkın refahının sağlanmasında teknik ilerlemelerden plânlı bir şekilde yararlanmaktır (10).

Bu çalışmada teknokrasi kavramı, iktidar üzerinde etkili uzman grubunu ve bu grubun iktidarını ifade etmek için kullanılacaktır.

Teknokrasiye bütün sosyal organizasyonlarda rastlamak mümkündür. İçinde bir iktidar münasebeti bulunan bütün topluluklar, meselâ siyasal partiler, sendikalar, çeşitli dernekler teknokratik bir yapıya sahip olabilir ve bünyelerinde teknokratik bir grubu barındırabilirler. Bu çalışmada ancak devlet iktidarının paylaşılması ve kullanılması üzerinde etkili olan uzman grupları ve bunların etki dereceleri, faaliyetleri, sosyal yapı içindeki yerleri, siyasal davranışları ve gelişme şartları araştırılacaktır. Plüralist bir toplumu meydana getiren çeşitli grup ve birliklerdeki iktidarlar üzerinde etkili olan uzman gruplarının bütününcü incelenmesi bu çalışmanın sınırlarını aşan bir konu olduğu gibi, esasen toplumdaki bütün uzmanların bir grup olarak kabul edilmesi ve incelenmesi de imkânsız görünmektedir. Bir sigorta eksperisi ve bir pulculuk uzmanı aynı grubun üyesi sayılamaz. Bu sebeple toplumdaki bütün uzmanları kapsayan bir teorinin kurulması mümkün değildir.

Teknokrasi bir defa sosyal bir gerçek olarak araştırılabilir. Ancak teknokrasi konusu incelenirken ister istemez değer yargıları alanına taşımaktadır. Teknokratik bir eğilimin gelişmesi karşısında insanlığın durumu ne olacaktır? Teknokrasi konusu, tıpkı bürokrasi gibi, insanlığı, demokratik toplumları tehdit eden bir olay olarak da ele alınmakta, bu tehlikenin ciddiyeti ve alınacak tedbirler tartışılmaktadır. Tehdit ve tehlike kavramları, esas itibarıyla bir değer yargısını ifade etmektedir.

Teknokrasinin sosyal bir olay olarak incelenmesi ve bu olay karşısındaki tutumumuz birbirine sıkı sıkıya bağlı konulardır. Bu sebeple çalışmamızda her iki görüş açısına da yer verilecektir.

(10) Der grosse Brockhaus, teknokrasi kavramına bu anlamı vermektedir. bkz. 15. Aufl. Leipzig 1934, c. 18, s. 514

I

**TEKNOKRASİ PROBLEMİNİ DOĞURAN OLAY: DEVLET
MEKANİZMASININ İŞLEYİŞİNİN KARMASIK
BİR HAL ALMASI**

1 -- DEVLET MÜLKİYET VE KONTROLÜNÜN GENİŞLEMESİ

Yirminci yüzyılda devlet, artık on dokuzuncu yüzyılın liberal devleti değildir. Devletin görevlerinde belirli bir genişleme görülmektedir. Bu gelişme ekonomik ve sosyal sebeplere dayanmaktadır. Endüstrileşme, tekniğin ilerlemesi ve bunların sonucu olarak hayat münasebetlerinin gittikçe karışık bir hal alması devletin endüstri toplumunda ekonomik hayata müdahalesini gerektirmiştir. Bu müdahale ilkönceleri, endüstrileşmenin ortaya çıkardığı işçi sınıfının devlet yönetimi üzerinde etkili olmaya başlaması üzerine, sosyal dengesizliklerin giderilmesi için bir takım sosyal tedbirlerin alınmasından öteye gidememiştir. Fakat daha sonraları devletin ekonomik hayattaki düzenleyici rolü genişlemiş, devlet bizzat bazı ekonomik faaliyetlere ve teşebbüslere de girişmeye başlamıştır.

Devlet faaliyetlerinin bu derece genişlemesi çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Bazı ülkelerde sosyalistlerin iktidara gelmeleri üzerine büyük endüstride geniş çapta kamulaştırma faaliyetlerine girişilmiştir. Ekonomik krizler ve kalkınma problemi plânlı ekonomi fikrini geliştirmiştir. Yayılma amacı güden veya savunma durumundaki ülkelerde savaş endüstrisi devlet eliyle kurulmuş, savaş tekniğinin ilerlemesiyle bu endüstri son derece gelişmiştir. Bir takım buluşlar da devlet faaliyetlerini arttırmıştır: Atom enerjisinin kullanılması ile ilgili araştırmalar ve teşebbüsler bütün ülkelerde devlet eliyle yapılmaktadır. Ayrıca kâr getirmiyen bazı yatırımlar (özellikle bayındırlık ve eğitim alanında) devlet tarafından yapılmaktadır. Görüldüğü gibi ekonomi ve teknikteki gelişme devlet faaliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır (11).

Bu gelişme çeşitli ülkelerde üretim araçlarının kısmen veya tamamen devlet mülkiyetine geçmesine yol açmıştır. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti koruyan ülkelerde hükûmetin rolü

(11) HANSMEYER, Der Weg zum Wohlfahrtsstaat s. 74-77

ikinci derecede kalmıştır. Bununla beraber özel mülkiyet ve özel teşebbüs sistemi olan kapitalist toplumun «sınırlı» devleti Burnham'ın müşahadesine göre, üretim araçları devlet mülkiyet ve kontrolüne geçtikçe yerini «sınırsız menecerler devleti» ne bırakacaktır (12). Devlet geleneksel tutumunu hemen bütün toplumlarda terketmekte ve ekonominin içine gittikçe daha çok girmektedir. Bu ekonomi alanında kapitalist ekonomik münasebetlerden tamamen veya kısmen kurtulmayı ifade etmektedir (13). Devletin üretim araçları üzerinde mülkiyet ve kontrole sahip olduğu bu yeni ekonomik sisteme Burnham, «Managerial economy» adını vermektedir (14). Devlet mülkiyetinin esas olduğu bu ekonomi, yöneticilerin sömürücülüğü ve hakimiyeti için uygun bir ortam yaratmıştır. Devlet idaresini kontrollerinde bulunduran yöneticiler, devlet kanalıyla üretim araçları üzerinde de kontrole sahiptirler. Bunlar aynı zamanda en yüksek payı almak için üretimin dağılımını da kontrol ederler. Dolayısıyla bu ekonomi bir sömürme ekonomisi olacaktır. Sömürme ekonomisinden maksat, toplum içinde bir zümrenin üretimin dağılımında diğerlerinden çok fazla bir pay almasıdır (15).

Devlet mülkiyet ve kontrolünün genişlemesinin kapitalist mülkiyet ve nüfuzunun azalmasına yol açacağı açıktır. Ancak böyle bir gelişmenin mutlaka yönetici (manager) lerin iktidarda bulunduğu yeni bir sömürme düzenini getireceği ileri sürülebilir mi? Burnham'ın marksistlerle çatıştığı en önemli nokta budur. Burnham, marksistlerden farklı olarak, devletin ekonominin bazı kesimlerini ele geçirmesiyle yahut ekonomik kontrol kurmasıyla kapitalist kuralların zaafa uğramıyacağını aksine kuvvetleneceğini iddia etmiştir (16).

2 — DEVLET YÖNETİMİNDE İHTİSASIN GEREKLİLİĞİ

Devlet mülkiyet ve kontrolünün genişlemesi, doğrudan doğruya teknokratik bir grubun doğmasına sebep olmaz. Teknokrasinin asıl sebebi, hükümet mekanizmasının kullanılmasının eskisinden çok farklı bir şekilde bilgi ve ihtisas gerektirmesidir. İhtisas olmaksı-

(12) BURNHAM, The Managerial Revolution s. 118

(13) BURNHAM, age. s. 106

(14) BURNHAM, age. s. 119

(15) BURNHAM, age. s. 122, 123

(16) BURNHAM, age. 112, 113

zın modern endüstri toplumunun yönetimi düşünülemez. Ekonomi ve siyaset alanlarında rasyonelleşme kuvvetlendikçe, toplumun teşkilatlanma seviyesi yükseldikçe, devlet yönetimi eskisinden farklı bir şekilde karmaşık bir mahiyet kazandıkça ve plânlama zorunluluğu ortaya çıktıkça ihtisasın önemi artmaktadır (17). Bu suretle Max Weber'in çok önce belirttiği «Uzman memurlarla modern yönetim» (moderne Verwaltung durch Fachbeamte) gün geçtikçe gerçekleşmekte ve endüstri toplumunda bürokrasi —veya daha dar şekliyle uzmanların iktidarı— kaçınılmaz bir hal almakta ve toplumlar bürokratlaşma ile yönetimde acemileşme (Dilettantisierung) arasında bir seçme yapmak durumunda kalmaktadırlar. Karl Mannheim meseleyi daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır: Gittikçe gelişen fonksiyonel rasyonelleşme, ekonomideki ve siyasî-askerî iktidar araçlarındaki merkezileşme küçük bir grubun iktidarına yol açmaktadır ki, bu iktidar içinde uzmanlar ve bürokrasi önemli bir role sahiptir (18).

II

TEKNOKRAT KİMDİR?

Toplumda yönetimin genişlemesi ve merkezileşmesine paralel olarak yönetimin ihtisas gerektiren karmaşık bir iş olması sonucunda ortaya yeni bir uzman-yönetici grubu çıkmıştır. Bunlar daha önce «tabiatın hakim ve mâliki» (maître et possesseur de la nature) iken bu niteliklerini «toplumun mâlik ve efendisi» (maître et possesseur de la société) vasfıyla tamamlamaya çabalamışlardır (19). Yani bunlar uzmanlıkları dolayısıyla tabiata hakim olmak ve şekil vermekle kalmayıp toplumun yönetimi üzerinde de etki yolları aramaya başlamışlardır.

Teknokrat herşeyden önce bir uzmandır; ekonomi, maliye, idare alanlarında teknik bilgilere sahiptir. Ancak bir uzmanın teknokrat olarak kabul edilmesi için aynı zamanda siyasal iktidarın kullanılması üzerinde de etkili olması gerekir.

Genel oy hakkının kabul edildiği demokratik ülkelerde tabaka tabaka hemen hemen bütün vatandaşların iktidarın kullanılması

(17) STAMMER, Politische Soziologie und Demokratieforschung s. 151

(18) STAMMER, age. s. 151

(19) SEIDEL, s. 94

üzerinde çeşitli derecelerde etkili oldukları ve plüralist toplumun yapısı icabı bütün grupların çeşitli şekillerde devlet yönetimi üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalıştıkları göz önüne getirildiğinde **siyasal etki**, teknokrat kavramının bir unsuru olarak teknokratı diğer teknisyenlerden ayıran bir niteliğe sahip olmamaktadır. Teknokrat, siyasal etkisinin mahiyeti ve derecesi itibariyle diğer teknisyenlerden ve vatandaşlardan ayrılabilir. **Teknokrat, fiilen muayyen siyasal kararları alan kimsedir.** Yani siyasete katılmada görülen tabakalaşmanın zirvesinde yer alır. Siyasal kararların alınmasındaki rolü, seçmenler veya baskı grupları gibi dolaylı bir şekilde olmayıp, görünüşte olmasa bile gerçekte doğrudan doğrudur.

Teknisyen esas itibariyle gittikçe ihtisaslaşmaya itilen bir icra ajanıdır. Buna karşılık teknokrat yönetmek ve **genel bir görüşü korumak** arzusundadır ve bu suretle teknisyenden ayrılır. Teknisyen ve teknokrat arasındaki fark, sanatçı ile zanaatkâr arasındaki farka benzetilmektedir (20). Zanaatkâr belirli ölçülere göre imalâta bulunmaktadır. Sanatçı ise, yaratıcı bir güçle birşeye yön vermek, hükmetmek arzusundadır ve kendine has bir anlayışa, görüşe sahiptir.

Teknokrat kavramını, Burnham'ın ve Mills'in kullandıkları «**Manager**» kavramıyla karıştırmamak gerekir. Menecerler üretimdeki fonksiyonlarıyla tanımlanırlar. Bunlar üretim araçlarını işleten ve yöneten kimselerdir (21). Burnham, bu geniş tarifi daraltarak menecerlerin üretimin teknik tarafını yöneten kimseler olduklarını belirtmiştir (22). Fakat her halükârda menecer toplumun geleceğini tayin eden, siyasete yön ve şekil verme çabasında olan bir kimse değildir; bu vasfı dolayısıyla da teknokrattan ayrılmaktadır. Bu sebeple kapitalist ekonomilerde olsun sosyalist ekonomilerde olsun yalnız herhangi bir şirket veya işletmeyi yöneten uzman teknokrat değildir.

(20) **FRISCH**, agm. s. 4

(21) **BURNHAM**, age. s. 77; **MILLS**, *Menschen im Büro* (White Collars) s. 150

(22) Yazara göre menecerler, üretimin hukukî ve malî yönleriyle ilgilenmezsiniz, teknik yönetim ve düzenleme ile uğraşırlar. Bu nevi bir yönetim ve düzenleme işi ihtisas isteyen bir fonksiyondur (**BURNHAM**, age. s. 79, 80).

Politikaya atılıp da siyasal hayatta önemli rol oynayan uzmanlara rastlanmaktadır. Fransız Başbakanı Georges Pompidou, Rotschild Bankası Genel Müdürü iken Başbakan olmuştur. Türkiye Başbakanı Demirel de eski bir uzmandır. Ancak bu şekilde politikaya atılıp bir iktidar pozisyonu elde edenleri teknokrat olarak kabul edemeyiz. Bunlar artık bir uzman olarak değil, profesyonel politikacı olarak siyasal etkinliğe sahiptirler.

Bu bölümde söylenenleri özetleyecek olursak, teknokratın teknik ehliyeti dolayısıyla devlet yönetimi üzerinde etki icra ettiğini ve bu etkinin fiilen tıpkı iktidar partisi yöneticileri ve hükümet üyeleri gibi siyasal kararların alınmasına doğrudan doğruya katılma şeklinde belirmediğini söyleyebiliriz. Bu mahiyette bir siyasal role sahip olmayan teknisyenler olsa olsa bir baskı veya menfaat grubu teşkil ederler ve baskı grupları arasında incelenirler.

III

TEKNOKRASİNİN MAHİYETİ

1 — TEKNOKRASİ BİR SOSYAL SINIF DEĞİLDİR.

Teknokrasinin bir sosyal sınıf olup olmadığı ancak sosyal sınıfların tarif edilmesinden sonra anlaşılabilir. Sosyologlar sosyal sınıfları tayin eden faktörler üzerinde anlaşamamaktadırlar. Sınıf kavramının tahlili (analitik) bir kavram olması, objektif, herkesin kabul edeceği bir sınıf tarifinin yapılmasına engel olmuştur. Her sınıf teorisine göre bir sınıf tanımı vardır. Bu teorilerin incelenmesi ve eleştirilmesi çalışmamızın sınırlarını aşan bir konudur.

Teknokratların sınıflar ve toplumun tabaka yapısı içindeki yerlerinin tayininde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi, Burnham'ın temsil ettiği ve teknokrasiyi bir sınıf —hakim sınıf— olarak kabul eden görüştür (23). Burnham'a göre, sınıfları tayin eden faktör üretim araçlarının kontrolüdür. Endüstride mülkiyet ve kontrolün ayrılmasıyla bugün üretim araçlarını yöne-

(23) Burnham'ın «manager» kavramını teknokrat kavramı dışında bıraktıysak da, yazarın gelecekte gerçekleşeceğini ileri sürdüğü menecerler toplumu (managerial society) nda menecerlerin teknokrat sayılması gerekir. Çünkü bu menecerler devlet iktidarına da sahiptirler.

tenler menecerlerdir ve bunlar, devletin üretim araçlarının mülkiyet ve kontrolüne sahip olduğu bir toplumda hakim sınıfı meydana getirirler. Burnham'ın «menecerler toplumu» (**managerial society**) adını verdiği bu toplumda menecerler fonksiyonel durumları sayesinde toplumun geri kalanını sömürürler. Devlet mülkiyetine dayanan üretim araçlarının ekonomik bünyesi, menecerlerin toplum üzerinde sosyal bir hakimiyet kurmalarını sağlar (24).

Teknokratları toplum içindeki yerleri, hayat tarzları ve müşterek şuurları bakımından ele alırsak —hangi sınıf teorisini kabul edersek edelim— bunların bir sınıf teşkil etmediklerini görürüz. Teknokratların toplum içindeki yerleri ve hayat tarzları bürokratik hiyerarşinin zirvesindeki yüksek memurlardan, genel olarak kapitalist sınıftan veya ideolojik olmayan bir ifadeyle üst sınıftan farklı değildir. Ayrıca teknokratların bir müşterek şuurları ve kendilerine has bir ideolojileri yoktur. Diğer taraftan kişinin herhangi bir sosyal sınıfın mensubu olması elinde olmayan ve isteğine bağlı olmayan bir durumdur. Oysa teknokrazi bu şekilde bir kapalı görünüşte değildir. Ancak üst sınıfa mensup olanların teknokratik bir pozisyona gelebilmeleri de teknokrasinin ayrı bir sınıf olmadığını, üst sınıfa dahil bir grup olduğunu gösterir. Teknokrasinin egemen sınıfa dahil diğer unsurlarla derin ve köklü bir çatışma halinde olmayıp, aksine onlarla uzlaşması da kendi başına bir sosyal sınıf teşkil etmediğinin diğer bir delilidir.

Geleceğin «menecerler toplumu» nda teknokratların hakim sınıfı teşkil edeceği görüşü de, böyle bir toplumun gerçekleşeceğine dair hiçbir emarenin mevcut olmaması sebebiyle havada kalmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyet ve kontrolünün devlete geçtiği sosyalist ülkelerde teknokratlar, «yeni sınıf»a dahil olmakla beraber, siyasi iktidara tabi durumdadırlar ve kendi başlarına bir sınıf meydana getirmemektedirler.

Teknokrasiyi, bürokrasi ile birlikte bir sosyal sınıf olarak kabul etmeğe de imkân yoktur. Bir kere böyle bir grup mütecanis de-

(24) **BURNHAM**, age. s. 125, 126, Ancak Burnham, kapitalist toplumda menecerlerin hakim sınıf olmamakla beraber kuvvetlerinin arttığını, bununla beraber bu kuvvetin kapitalistler ve kapitalist ekonomik münasebetlerce sınıflandırıldığını, menecerlerin hiçbir zaman emniyette olmadıklarını, kapitalistler tarafından her zaman işten çıkarılabileceklerini ifade etmektedir (BURNHAM, s. 126, 127)

ğildir. Memurlar ve teknokratlar, toplumun sınıf ve tabaka yapısı içinde homojen bir terkibe sahip değillerdir. Bunlar kamu idaresi, endüstri, ticaret ve diğer ekonomik dallarda yüksek, orta ve alçak pozisyonlarda bulunmaktadır ve aralarında gelir, eğitim seviyesi, sosyal prestij, hayat tarzı, sosyal menşe ve yükselme şansları bakımından büyük ayrılıklar bulunmaktadır (25). Ayrıca teknokratlar için memur olmak tali bir öneme sahiptir. Büro-teknokrasinin mütecanis bir grup olmaması aralarında bir tesanüdün hasıl olmasına da engel olmaktadır. «Sınıfların tesanüdü kendiliğinden mekanik bir şekilde meydana gelip bilâhara sınıf şuurunu şekline almaktadır... Bu yönden, büro-teknokratların bir doktrin ve ideoloji hazırlama gayretlerine rağmen, bir şuura sahip olup sınıf teşkil ettikleri iddia edilemez. Esasen grubu teşkil eden diğer alt gruplar arasında menfaat ayrılıkları dolayısıyla vukubulan mücadeleler ilkin tesanüdü, bilâhara bir sınıf şuurunun doğmasına mânidir. İdarî mekanizmanın yüksek kademedeki memurları arasındaki zıddiyet bu durumu müşahhaslaştırmaktadır» (26).

Gurvitch de, büro - teknokratik grubun henüz bir sosyal sınıf mahiyetinde olmamakla beraber, gittikçe siyasal ve ekonomik iktidarı ele geçirme ve bir sınıf şuurunu yaratma yolunda olduğunu kabul etmektedir (27).

Bütün bu izahlar sonunda diyebiliriz ki, teknokrazi gerek kendi başına gerekse bürokrasi ile birlikte bir sosyal sınıf teşkil etmez. Gurvitch'in belirttiği üzere, teknik imkanları ve ehliyetlerini kendi yararına kullanan, mümkün olduğu kadar geniş iktidar elde etme konusunda ihtirash, oligarşik bir grupla karşı karşıyayız. (28). Bunlar yeni bir sosyal tabaka değildiler, fakat kibir ve azametten şişmiş, çerçevesi kaybolmuş bir burjuva !**İntelijensiya**»sının bir bölümünü teşkil etmektedirler. Bu «**teknik İntelijensiya**» bir parça iktidar ve refah elde ettiği zaman eski devrimci niyet ve dü-

(25) LANGE, Politische Soziologie, s. 55 vd. ve s. 173

(26) M. BYE ve BETTELHEIM'dan naklen ÇAM, Batı Demokrasisinde Siyasal İktidar ile İktisadi İktidar, —Doçentlik Tezi— s. 157

(27) ÇAM, age. s. 182 ve 157

(28) GURVITCH, Industrialisation et Technocratie, Paris 1949, s. 182

şünce tarzlarını terketmişler, tutucu ve taklitçi bir hüviyet kazanmışlardır (29).

2 — TEKNOKRAT GRUBUNUN SOSYAL YAPI İÇİNDEKİ YERLERİ VE ANA ÖZELLİKLERİ

Teknokratların toplum içinde hangi sosyo - ekonomik düzeyde buldukları çeşitli ülkelere göre değişen ve ampirik araştırmaları gerektiren bir konudur. Bununla beraber gerek sosyalist gerekse kapitalist ülkelerde teknokratların toplumun üst tabakasında yer aldıkları müşahade edilmektedir. Teknokratlar, geniş halk kitlelerine kıyasla gelir dağılımından oldukça önemli bir pay almaktadırlar; denebilir ki, kaymak tabakaya mensupturlar ve bu tabaka içinde gün geçtikçe yükselme istidadındadırlar (30).

Yüksek bir gelir seviyesi ve devlet yönetimindeki önemli rolleri dolayısıyla teknokratlar kuvvetli bir sosyal prestije sahiptirler ve bu yolda çaba gösterirler. Bu sosyal prestijin uzun bir memuriyet geleneği olan ülkelerde daha kuvvetli olması bir hipotez olarak ileri sürülebilir. Aynı şekilde sosyal akıcılığın zayıf olduğu, yüksek memurların ve teknokratların yüksek tabakalardan geldiği, eğitimin çok masraflı olduğu ülkelerde de bu sosyal prestij daha yüksektir (31).

Teknokratlar, sosyal prestijleri, gelir durumları, teknik ehliyetleri ve yönetimdeki rolleri sebebiyle diğer gruplara karşı üstün, kibirli ve azametli bir tavır takınırlar (32).

Teknokratlar da diğer gruplar gibi sosyal ve ekonomik durumlarını geliştirmek ve kendilerine daha etkili bir iktidar pozisyonu sağlamak amacıyla devlet yönetimi üzerinde etkili olmak çabasındadırlar. Toplum içindeki yerleri ve hakim sınıfa mensup olmaları dolayısıyla, bu çaba, düzenin korunması amacına yönelmiştir. Uzmanlar sosyal ve siyasal yapıdaki köklü değişmelere karşı bir ta-

(29) **BAHRDT**, Technische Intelligenz in der Gesellschaft. in: Frankfurter Hefte, 1958, Nr. 4 den naklen **LANGÉ**, age, s. 57

(30) A.B.D' için **MILLS**, age. s. 151; Sovyetler Birliği için **LANGÉ** age. s. 200

(31) **LANGÉ**, age. s. 165

(32) **BAHRDT**, Technische Intelligenz in der Gesellschaft, in: Frankfurter Hefte, 1958 nr. 4 den naklen **LANGÉ**, age. s. 57 **ÇAM**, age. s. 154 **GURVITCH**, Industrialisation et Technocratie, Paris 1949, s. 182

vır takınırlar ve bürokrasi ile birlikte mevcut rejimin önemli bir teminatını teşkil ederler. Ayrıca teknokratik grubun gelişmiş olduğu ülkelerde iktidar ve rejim değişikliklerinin bu grubun durumunu ciddi surette sarsması ihtimali çok uzaktır. Çünkü uzmana duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır.

IV

UZMANLARIN SİYASAL İKTİDAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1 — GENEL OLARAK

Uzmanlar siyasal kararların alınmasına iki yoldan etki de bulunabilirler. Bunlardan birincisi devlet mekanizması içinde idarî organlarla siyasal iktidar arasındaki ilişki dolayısıyla yapılabilen etkidir ve böyle bir etkide bulunan uzman teknokrat olmaktadır. İkincisi ise uzmanların bir menfaat grubu olarak siyasal iktidarın kullanılmasında üzerinde çeşitli şekillerde nüfuz kazanma yollarını araştırmasıdır. Bu çalışmada esas itibarıyla geniş anlamda bütün uzmanların bir menfaat grubu olarak siyasal iktidar üzerindeki etkileri incelenmeyecektir. Uzmanların bir grup olarak ele alınmalarına imkân yoktur. Bununla beraber özel sektör endüstrisindeki yöneticileri «Manager» ele alırsak, bunları bir grup olarak kabul etmek mümkündür. Ancak bunların siyasal iktidarla münasebetleri üzerinde kısaca durulacaktır. Çünkü bu konu teknokrasi meselesinden çok menfaat gruplarını inceleyen araştırmalarla ilgilidir.

Meseleye girerken hemen belirtmek gerekir ki, tamamen uzmanların hakim olduğu ve bütün siyasal kararların uzmanlar tarafından alındığı teknokratik bir siyasal rejime bugün rastlanmamaktadır. Bununla beraber siyasal iktidara sahip olanların karmaşık bir görünüşte olan devlet mekanizmasını işletecek teknik ehliyet ve bilgiye sahip olmamaları sebebiyle siyasal iktidarın gittikçe uzmanların eline geçmekte olduğu ileri sürülmektedir.

Siyasal kararlar esas itibarıyla bir değer yargısına, ulaşılmak istenen toplum modeline dayanırlar. Saldırgan veya barışçı bir dış politikanın güdülmesi, devletçi veya liberal bir ekonomik rejimin tercihi vs. tamamen ulaşılmak istenen toplum anlayışıyla ilgilidir. Bütün siyasal kararlar, bir dünya görüşüne, mutluluk ve hürriyet düşüncesine göre yani bir felsefî temele dayanarak alınmaktadır.

Mesele, uzmanın tıpkı bir elektronik beyin gibi, hiç bir siyasal tercihte ve değer hükmünde bulunmaksızın gerekli bilgileri vermekle yetinip yetinmeyeceği noktasına takılıp kalmaktadır. Uzmanın bir insan olduğu, toplumda belirli bir sınıfa ve gruba mensup olduğu, bir menfaati temsil ettiği ve bazı değer yargılarına sahip olduğu düşünülecek olursa, onu bir makineden yararlanır gibi kullanmanın imkânsız olduğu ortaya çıkacaktır. Uzmanların, kendilerinden beklenen görevi aşarak temel siyasal kararlar üzerinde de etkili olmaya çalışacakları tabiidir. Esasen bu hüküm toplumda yaşayan bütün gruplar için geçerlidir. Ancak bu konuda bazı problemler doğmaktadır: Bu etkinin derecesi ve gelişme şartları nelerdir, modern toplumların gelecekte teknokrasinin egemenliği altına girecekleri söylenebilir mi?

Uzmanların çağdaş toplumlarda devlet iktidarı üzerindeki etkileri özellikle plânlı ekonomiye paralel bir şekilde gelişmiştir. Plânlama ve devletin ekonomik faaliyetlerinin yönetiminin derin ihtisas ve bilgiyi gerektirmesi bunun sebebidir. Uzmanlar bir plânın hazırlanması, kabulü, yürütülmesi ve kontrolü safhalarında siyasal kararların alınmasına çeşitli kademelerde etkili olmaktadır. Maddî şartları ve imkânları tesbit, belirtilen hedeflere hangi yollarla ulaşılabileceğini tayin ve nihayet plânın uygulanması uzmanın işidir (33). Yukarda sayılan faaliyetler, esas itibariyle topluma yön ve şekil verecek tercihlerin yapılmasında siyasal kararları alan organlara yardımcı faaliyetler gibi görünmektedir. Ancak mevcut durumun ve imkânların somut olarak tesbiti, tamamen siyasal bir faaliyet olan hedefin tayini üzerinde etkilidir. Aynı şekilde hedefe ulaşılması, uzmanların tesbit edeceği metod ve uygulamaya bağlıdır.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere plânlamada ana hedefler siyasal organlar tarafından tesbit olunmaktadır. Bu organ genellikle yasama meclisleridir. Ancak parlamento üyelerinin bilgi sahaları, önlerine getirilen ekonomik plânlama ile ilgili bilgi ve uzmanlık isteyen meseleleri çözecek genişlikte değildir. Bu sebeple ekonomik plânlamadaki rolleri oldukça pasif görünmektedir. Bu göz-

(33) VEDEL, Siyasî İktidar ve Plânlama, çev: Topçuoğlu, Kapani; Ankara Hukuk Fakültesi 40. yıl Armağanı, s. 412

lemin doğruluğuna inanmak için geniş anlamda plânlama görevinin unsurlarına bakmak yeter (34).

Teknokratik eğilimin gün geçtikçe kuvvetlendiği görüşünde olanlar, uzmanların teknik konular dışında siyasal tercihlerin yapılmasında da önemli rol oynadıklarını belirtmektedirler. Meselâ Fransa'da uygulamada bütün siyasal tercihlerin Bütçe Müdürlüğünde tamamlandığı belirtilmiştir. Aynı şekilde atom politikasının yüksek seviyede teknisyenler tarafından tayin edildiği ileri sürülmüştür (35). «Euratom» konusunda Fransız Parlamentosundaki tartışmalar sonucunda teknokratların görüşü hakim olmuştur, denmektedir (36).

Nükleer silahlar konusunda büyük devletlerin izlediği politikayı uzmanla siyasal iktidar arasındaki münasebetin izahında misâl olarak alıp meseleye daha geniş bir açıdan bakarsak uzmanların bu politikanın esasları üzerinde pek etkili olmadıklarını görürüz. A.B.D. nin nükleer silah politikası, Mills'in belirttiği üzere, Kapitalist-Tekelci ekonominin devamlı olarak bir savaş endüstrisi olma yönünde gelişmesiyle izah olunabilir. Bu politika siyasal iktidarın zirvesinde bulunan büyük iş adamları, politikacılar ve askerî önderler tarafından tesbit olunmaktadır. Menecerler ise politikleşen bir ekonomiyi ve onunla kenetlenen askerî bir kuvveti ifade eden bu elit koalisyonunun «power-elite» bir bölümüdür (37), ve ipleri ser-

-
- (34) «Geniş anlamda plânlama görevinin unsurları içine şunlar girer: 1 -- Tabii kaynakların mevcut istihsal imkânlarının, işgücünün, beşeri kaynakların ve mali imkânların envanterinin yapılması; 2 -- birincide toplanan bilgilerin ışığı altında geçmişteki gelişmelerin tahlili ve gelecektekilerin tahmini; 3 -- topyekûn gelişme programını daha çabuk başlatabilecek projelerin seçilmesi; 4 -- üçüncüdeki mülhazalar bakımından, daha kesin önceliklerin tesbiti ve projeler için gerekli müddetlerin fiilen tesbiti; 5 -- muayyen gelişme projelerinin, hükümet programının geri kalan kısmıyla ve içtimai hizmetlerle koordinasyonu; 6 -- topyekûn program içindeki plânların müessir bir şekilde yürütülmesi için elverişli idarî teşebbüslerin seçilmesi veya kurulması» («Amme İdaresi Standartları ve Teknikleri» adlı TODAİE tarafından çevirtilerek teksir edilmiş olan broşürün 26, 27. sayfalarından naklen STONE, İktisadî gelişme Programlarının Yürütülmesi için Millî Teşkilatlanma çev: M. Soysal, s. 18)
- (35) LAMOTHE, İdare ve Siyasî Kuvvetler, çev: Ö. Ozankaya, in: Siyasî Kuvvet Karşısında İdare, TODAİE Yayını s. 19
- (36) ÇAM, age. s. 145
- (37) LANGE, age. s. 184 vd.

mayedarların elinde bir kukla durumundadır. İlk atom bombasının A.B.D., İngiltere ve Fransa'da parlamentodan gerekli bütçe çıkarılmaksızın yapılmış olması da teknokratik bir etkiyi göstermeyip, yasa organının yürütme karşısındaki zaafını ifade eder. Aynı şekilde Sovyetler Birliğinde atom politikası Komünist Parti önderleri tarafından tayin edilmektedir.

Hangi grup uzmanların daha etkili bir pozisyon kazanacakları mevcut siyasal iktidarın politikasındaki ağırlık noktalarına bağlıdır. Meselâ saldırgan bir dış politika izleyen bir iktidarın bulunduğu ülkelerde savaş endüstrisindeki uzmanların ve asker teknokratların, kalkınmanın en önemli siyasal mesele olarak kabul edilmesi halinde plânlama uzmanlarının, nükleer alandaki bilimsel çalışmaların hayatiliğine inanan bir iktidarın varlığı halinde bu alanda çalışan bilginlerin diğer uzmanlar arasında ön plâna geçeceği söylenebilir.

2 — UZMANLARIN SİYASAL ETKİLERİNİN GELİŞME ŞARTLARI

Uzmanların siyasal etkileri, değişik ülkelerde ve şartlarda farklı kuvvette olmaktadır. Bu şartları Jacques Billy'nin tasnifine uyarak iç ve dış şartlar olarak sıralayabiliriz (38). Dış şartlar sosyal, ekonomik ve siyasal ortamla ilgilidir. İç şartlar ise teknokratların kaynakları, bünyeleri ve davranışlarına bağlıdır.

A) Dış Şartlar

a. Endüstrileşme, uzmanların siyasal etkilerinin kuvveti üzerinde önemli bir rol oynar. Endüstrileşmiş bir ülkede yüksek bir teknoloji uygulanır ve bu teknolojiyi uygulayanlar kuvvetli bir iktidar pozisyonuna sahiptirler, ekonomik ve siyasal kararlar üzerinde daha etkilidirler. Bu faraziye diğer şartların aynı kalması şartıyla doğrudur.

b. Uzmanlar, devlet mülkiyet ve kontrolünün genişliği nisbetinde kudretli olacaklardır. Kamu sektörünün ekonomi içindeki yeri, uzmanların siyasal etkilerinin derecesini tayin eden en önemli faktördür.

(38) BILLY, Les Techniciens et le pouvoir, s. 17 vd. Aynı tasnifi bir doçentlik tezi de almıştır. Bkz. ÇAM, age. s. 158 vd.

c. Teknik gelişme sonucunda üretim sürecinin uzaması ve teknik kapitalin artmasıyla uzmanlar daha kudretli bir duruma sahip olurlar (39).

d. Ekonomik alandaki temerküz sonucunda işbölümünün gerçekleşmesi ve sermayedar-yönetici ayrımının doğması özel sektör alanındaki uzmanların —teknokrat değil— etkilerini genişletmektedir.

e. Uzmanların siyasal etkilerinin gelişmesi faal nüfusun önemli bir bölümünü teşkil etmeleriyle doğru orantılıdır. Uzman grubu sayı itibarıyla çoğaldıkça etkisi de genişleyecektir (40).

f. Sosyal ve siyasal karışıklıklar ve krizler uzmanların iktidar üzerindeki nüfuzlarını arttırır. 1917 Sovyet Devrimi, 1929 Amerikan ekonomik krizi ve 1933 de Almanya'da Nazilerin iktidara gelmeleri sırasında kapitalizmin geleneksel şekli büyük buhranlar geçirmiş ve uzmanların etkisi çoğalmıştır (41). Büyük ekonomik ve sosyal buhranların atlatılması için uzmanlara başvurulmakta ve bunların gösterdiği çözüm yolları uygulanmaktadır. Aynı şekilde ekonomik kalkınma, millî savunma vs. gibi çok ciddi ve önemli bir problem uzmanlara etkili bir pozisyon sağlayabilir.

g. Politikacıların nitelikleri, prestijleri, hükûmetin sağlamlığı ve istikrarı uzmanların siyasal etkilerinin derecesini tayin eden diğer faktörlerdir. Zaafa uğramış, görevini idrak etmiyen bir iktidarın yarattığı boşluğu uzmanlar doldurabilirler. Rejime ve politikacılara olan güvenin azalması da uzmanların siyasal iktidarın kullanılmasındaki paylarını çoğaltır.

h. Uzmanların hakim bir durum kazanmaları toplumdaki diğer grupların ve sınıfların kuvvetine de bağlıdır (42). İşçi sınıfının teşkilâtlandığı ve çeşitli menfaat gruplarının kuvvetli bir duruma sahip oldukları ülkelerde uzmanların siyasal etki şansları nisbeten zayıf olacaktır.

i. Nihayet halkın siyasete karşı ilgisizliği de uzmanların siyasal etkilerini geliştiren şartlardandır. «İktidar problemleri, de-

(39) BILLY, age. s. 17

(40) BILLY, age. s. 18

(41) BILLY, age. s. 19

(42) STAMMER, age. s. 333

vamlı bir şekilde artan karmaşıklığı sebebiyle, alelade vatandaşı ürkütür: Bunun sonucu olarak o, bu gibi meseleleri uzmanlara tevdi edilmesi gerekli şeyler olarak telâkki eder» (43). Teknokrasi teması «siyaset dışı kalma (apolitisme) ya dayanan bir siyaset nevine» baş vurur (44).

B) İç Şartlar

a. Uzmanlar grup dayanışmasını sağlamaları ve mütecanis bir birlik kurmaları halinde toplum içindeki diğer gruplar ve siyasal iktidar karşısında daha sağlam ve etkili bir durum kazanırlar (45).

b. Uzmanların teknik ehliyet ve otorite kabiliyetleri bakımından vasıflı olmaları kuvvetlerini arttırır. Uzmanlar bilgi ve ehliyetleri dolayısıyla bir iktidar pozisyonuna sahip olduklarına göre, bu bilgi ve ehliyetin derecesi nisbetinde güçleneceklerdir.

c. Teknokrâtlar, görevlerine tayin yoluyla getirilmelerine rağmen, siyasal iktidar karşısında bağımsız hareket edebilmek konusunda gösterdikleri başarı nisbetinde daha etkili olacaklardır (46).

d. Ekonomik ve sosyal durumlarının iyi olmaması halinde uzmanların politikada daha etkili olmak isteyecekleri bir hipotez olarak ileri sürülebilir. Ancak, gözlemler uzmanların genellikle sosyal tabakalaşmanın en üstünde yer aldığını göstermektedir.

3 — GÜNÜMÜZDE DURUM

Uzmanların siyasal etkileri, modern toplumların hiç birisinde teknokratik bir rejimden söz edecek kadar kuvvetli değildir. Siyasal ve iktisadî iktidarın, Gurvitch'in zannettiği gibi (47), büro-teknokratik bir grubun eline geçeceği tehlikesi de gözükmemektedir. Bertrand de Jouvenel, siyasetin değer çatışmalarının sahası olduğu-

(43) VEDEL, Siyasetle İlgisizleşme Efsane mi yoksa Realite mi, çev: H. Topçuoğlu, Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, s. 427

(44) VEDEL, agm., s. 429

(45) BILLY, age. s. 19,20

(46) BILLY, age. s. 20

(47) Industrialisation et Technocratie, Paris: 1949, s. 182

nu belirtmekle siyaseti teknikten ayıran farkı ifade etmiştir. Siyasal tercih hiç bir zaman tamamen teknik bir iş haline gelemeyecektir (48). Çünkü hiç bir bilimsel hükümden bir değer yargısı çıkarma imkânı yoktur.

Olayların gözlemi de son sözü söyleme kudretinin siyasal iktidarın zirvesinde bulunan ve hakim sınıfı temsil eden politikacılar da bulunduğunu göstermektedir. İktisadî kontrolden siyasal hakimiyete geçişi kabul etmek Meynaud'ya güç gibi görünmektedir (49). Kaldı ki yukarda da belirttiğimiz gibi, kapitalist toplumlarda iktisadî iktidar sermayedarların elindedir. Bu sebeple, siyasal iktidarı temsil edenlerle sermaye sahiplerinin teknik ehliyet ve bilgiden yoksun oluşlarının doğurduğu bir durumdan söz etmek daha yerindedir. Meynaud'nun da belirttiği üzere, büro-teknokratik grubun «bir tesir etme ve sızması» durumu mevcuttur (50).

Teknokrasinin milletlerarası kuruluşlarda daha etkili olduğu görülmektedir. Meselâ Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı (OECE) Genel Sekreterliği, üye hükûmetlere tabi bir merci olarak tasarlanmışken bağımsız bir kuruluş şeklinde teşekkül etmiş olup hükûmetlerle eşit şartlar altında müzakerelerde bulunmaktadır ve uzmanlar millî politikaları eleştirmektedirler (51). Aynı şekilde Ortak Pazar, Avrupa Atom Birliği ve Kömür-Çelik Birliği gibi teşkilâtlarda teknokratlar önemli rollere sahiptirler.

V

DEMOKRASİ VE TEKNOKRASİ

Teknokratik eğilimler demokrasiyle ne dereceye kadar bağdaşabilirler ve gerçekten bahsedildiği gibi günümüz demokrasisi teknokratik bir gelişimin tehdidi altında mıdır?

Demokrasi herşeyden önce siyasal iktidarın kaynağının halkta olmasını ifade eder. Demokrasilerde iktidarda bulunanlar halkın

(48) ÇAM, age. s. 163

(49) J. MEYNAUD, Quest-ce la technocratie?, Revue Economique No: 4 Juliette 1960, s. 523 den naklen ÇAM, age. s. 163

(50) J. MEYNAUD, Technocratie et politique, s. 87 den naklen ÇAM, age. s. 146

(51) THOMAS SUAVET, Dictionnaire economique et social, Paris 1962, s. 393

serbest rızasıyla işbaşına gelirler ve halka karşı sorumludurlar. Uzmanların iktidarın kullanılmasına katılmaları bu sebepten demokratik anlayışa uygun düşmemektedir. Buna karşılık teknisyenlerin bilgi ve ehliyetinden yararlanmaksızın günümüz sosyal demokrasininin kurulması ve işletilmesine imkân yoktur. Sosyal demokrasi, periyodik olarak yapılan serbest, genel seçimlerden daha geniş bir anlam ifade eder; herkesin hürriyetlerden eşit olarak azamî derecede yararlanabilmesi için gerekli maddî imkânlarla ve haklara sahip olmasını da kapsar. Sosyal demokrasi, devletin ekonomik hayata müdahalesini, yön vermesini gerektirir. Ekonomik hayatın düzenlenmesi ise herşeyden önce bir bilgi ve ihtisas işidir. Bu sebeple uzmanların bilgi ve ihtisasına başvurmaksızın sosyal demokrasininin kurulması ve yürütülmesi tasavvur edilemez. Bu durumda günümüz demokrasisi bir çıkmazla karşı karşıya imiş gibi görünmektedir. Bir yandan uzmanlardan vazgeçilememekte ve böyle bir şey arzu edilmemekte, diğer yandan uzmanların siyasal iktidarı fiilen ele geçirerek teknokratik bir zihniyeti hakim kılmaları, daha açık bir ifadeyle iktidarın kaynağının halkda olması esasını bertaraf etmeleri tehlikesi doğmaktadır.

Uzmanların tehlikeli oluşları tekniğe göre muhakeme yürütüp, karar vermelerindedir (52). Politikaçıların yerine geçen bu uzmanların, hürriyet ve kişiliği, demokratik değerleri gözetmeksizin Seidel'in ifadesiyle (53) toplumu bir atölye gibi görüp ona tamamen teknik esaslardan hareket ederek şekil vermek temayülünde olmaları ihtimali insanlığı tehdit eden ciddi bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Totaliter diktatörlükler, çağdaş teknolojik devletlerin mantıkî bir aşırılaştırılması olarak görülmektedir (54). Totaliter diktatörlükleri klâsik diktatörlüklerden ayıran nitelik, yüksek teknolojiyi uygulamasıdır. Gerçi teknolojik ilerleme totaliterliğin sebebi değildir, ancak totaliter rejimler çağdaş bilim ve teknolojiden yararlanmaktadır. Totaliter devletin ayırıcı niteliklerinden olan terör, propaganda, tek yönlü eğitim ve emredici plânlamada yüksek teknoloji uygulanmaktadır (55). Bu uygulama modern demokrasilerdeki uygu-

(52) **T. SUAVET**. Dictionaire economique et social, Paris 1962, s. 393

(53) **SEIDEL**, age. s. 94

(54) **FRIEDRICH - BRZEZINSKI**, Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi, s. 15

(55) **FRIEDRICH - BRZEZINSKI**, age. s. 248

lamadan farklıdır: Uzmanlar, totaliter ideolojinin tesbit ettiği amaçlara ulaşmak için bütün teknik imkânları insan unsurunu hesaba katmaksızın seferber etmektedirler. Burada bu tehlikeye işaret eden Orwell'in «1984» adlı romanını hatırlamamaya imkân yoktur.

Toplumun ihtiyaçları, eğilimleri ve sosyal kaygılar teknokrata tamamen yabancıdır. Uzmanların iktidarı halkla hiç bir bağı ve ilişkisi olmayan bir iktidardır. Uzman, halkın dilek ve ihtiyaçlarından habersizdir. Uzmanın halkla bir bağ kurması için herhangi bir sebep de bulunmamaktadır, çünkü teknokratik iktidarın kaynağı halk değildir. Bu sebeple uzman, karar verirken bütünü gözetmez. toplum yararı düşüncesine ulaşamaz.

Refah toplumunu gerçekleştirmek için teknisyenin bilgi ve ehliyetinden yararlanma zorunluluğu vardır. Diğer bir zorunluluk da bu bilgi ve ehliyetten toplumun bütününe yararlandırmaktır. Bu durumda mesele nasıl çözülecektir?

Öncelikle şu hususun tesbit edilmesi gerekmektedir: Siyasal problemler tekniğin yardımıyla ve makinelerle kesin olarak çözümlenemezler. Bir dünya görüşüne veya siyasal felsefeye dayanmaksızın herhangi bir siyasal problemi çözmeye imkân yoktur. Meselâ II. Dünya Savaşından önce Almanya'nın muazzam bir savaş endüstrisi kurması, tamamen rasyonel ve teknik metodlarla alınmış bir karar sonucunda olmamış, ırkçı bir dünya görüşü ve saldırgan bir siyaset benimseyen bir iktidarın kararıyla gerçekleştirilmiştir. Şu veya bu hizmete öncelik tanınması, ulaşılacak istenen toplum idealine göre tayin edilecektir. Hattâ bazen siyasal organların çeşitli düşüncelerle rasyonel olmayan kararlar almak zorunda kaldıkları dahi görülmektedir. Otomasyon sebebiyle makineyle yapılan birçok hizmetleri görenlerin, işsizliğin yaygınlaşmaması için işlerinden çıkarılmaması buna örnektir. Bütün bu düşüncelerden şu sonucu çıkarabiliriz:

«İktisadî faaliyetlerin bütününe gözetme sorumluluğunu yüklenenecek birine ihtiyaç vardır. Bu görevi teknisyenin yanında ya da üstünde yer alan toplum temsilcileri yürütecektir. (...) teknisyen mutlak amir olmamalıdır. Ama onsuz da hiçbir şey yapılmamalıdır» (56).

Prensibi böylece tesbit ettikten sonra bunun nasıl bir mekanizma ile gerçekleştirilebileceğini araştırmak gerekir. Nasıl bir mekanizma kurulmalıdır ki, halkın tercihleri esas alınarak tekniğin nimetlerinden yararlanılabilsin?

Uygulamasına da şahit olunan bir fikir, siyasal meclislerin yanında ekonomi meclisleri kurmaktır. Bu suretle halkı temsil ettiği kabul olunan Parlamento muhafaza edilecek, bunun yanında ekonomik ve toplumsal meselelerin çözümünde uzmanlardan yararlanılmış olacaktır (57). Ekonomi meclisleri kurma fikri, çekiciliğini kaybetmiştir. Uygulamada bu meclisler hiç bir iş yapamamışlar ve etkili olamamışlardır. Bu sebeple bu meclislerin faydasına olan inanç zayıflamıştır. Meselâ İtalyan Anayasasının 99. maddesinin öngördüğü «**Millî İktisat ve Çalışma Konseyi**» bir türlü kurulamamıştır. Bu durumun sebebi, siyasal kuvvetin parlâmentoda olması ve bu kuvvetin bölünmez bir görünüş arzemesidir (58). Ekonomi meclislerinde ısrar etmek bu gerçek karşısında anlamsız olmaktadır. Bu durum bir bakıma demokrasinin herşeye rağmen fiilen geçerli olmakta devam ettiğini de göstermektedir. Tecrübeler sonucunda parlâmentoların üstünlüğü kabul edilmiş, ekonomi meclisleri fikri gözden düşmüştür. Özellikle plânlama konusunda parlâmentonun ana hedefleri tesbit edeceği görüş noktasında birleşmiştir. Bu ana hedefler, siyasal tercihlerdir, toplumun geleceğini ve kaderini tayin ederler. «Eğer plânın esaslarını tayin etmek salâhiyeti doğrudan doğruya bir uzmanlar heyetine bırakılırsa, ekonomik iktidarın bilfiil bu şahıslara devredilmiş olacağı tabiidir. Bu takdirde iktisadî modeli şahsî takdir ve kararlarıyla şekillendirecek kimse-ler; vergi yükünün ağırlaştırılmasına veya hafifletilmesine, kalkınmanın hızlandırılmasına veya sosyal adaletin kurulmasına, bir sektörün gelişerek diğerinin sönmesine veya gelirlerin muhtelif içtimâî tabakalara farklı bir dağılım göstermesine yol açabilecek tedbirler almak imkânına sahip olabilirler. Onlar iktisadî modeli kesin hatlarıyla çizdikten sonra hükümetlerin ve parlâmentoların rolü, projeleri tescilden ibaret kalır» (59). Bunun yanında parlâmentoların

(57) **SOYSAL**, Demokratik İktisadî Plânlama için Siyasî Mekanizma s. 95

(58) **SOYSAL**, age. s. 96

(59) **F. ERGİN**, Demokrasi Prensipleri ve Plâncılık, Türkiye İktisat Gazetesi, 20 Eylül 1962, No: 494.

bazı siyasal endişelerle ve bölgeci düşüncelerle plân üzerinde keyfi şekilde oynamaları tehlikesi vardır. Ayrıca parlâmentoların seçimle işbaşına gelmeleri sebebiyle, çoğunluk dolayısıyla iktidar her zaman değişebilir. Oysa plânın kaderi bu değişikliklere bağlanamaz, uzun vadeli bir uygulamadır (60). Ancak şu husus da unutulmamalıdır ki, plân hükümet ve parlâmento elinde uzmanların hazırladığı şeklini siyasal mülâhazalarla değiştirebilir. Bunu bir kusur kabul edip önlemeye çalışmak «demokrasinin temel icaplarına dirsek çevirmek olur. (...) Bilimselliğin, teknikliğin, siyasiliğe tercih edilmesi ve tamamen siyaset dışı esaslara göre harekete geçilmesi ancak demokratik mekanizmadan ayrılmakla mümkündür» (61). Hattâ daha doğru bir ifadeyle siyaset dışı esaslara göre hareket edilmesi de siyasal bir amaca yönelmiştir. Bu amaç en geniş tanımıyla demokrasiye karşı bir amaçtır. Aslında bilimselliğin ve rasyonelliğin tercihi adı altında halk tercihinin bir kenara itilmesi düşüncesi yatmaktadır. Çünkü herhangi bir siyasal tercihe dayanmaksızın devlet yönetmeğe imkân yoktur.

Teknik konularda da siyasal konulardaki kadar ehliyetli yeni bir «tekno-siyasetçi» tipi yaratılması başka bir çözüm yolu olarak gösterilmiştir. Bunlar teknik ehliyet ve siyasal inancı şahıslarında mâkul ölçüde toplamış kimselerdir (62). Bu görüşe göre, tekno-siyasetçinin ortaya çıkmasıyla teknokratlar ve politikacılar arasındaki çatışma yumuşamakta ve ortadan kalkmaktadır (63).

Gerçekten yeni bir tekno-siyasetçi tipi doğmakta mıdır? Politikacıların eskisine göre daha bilgili oldukları görülmekle beraber bu soruya olumsuz cevap verilebilir. Politikacı bir kere herşeyden önce hangi mesleğe mensup olursa olsun bir partinin üyesidir ve ancak mensup olduğu partinin görüşleri çerçevesi içerisinde serbestçe hareket edebilecektir. Birbirinin tamamen karşısında yer alan partiler içerisinde uzman asıllı siyasetçiler bulunmaktadır ve birbirine tamamen aykırı görüşleri savunmaktadırlar. Bu gözlemden de anlaşılacağı üzere politikacılara yön veren bilgi ve uzmanlıkları değil, siyasal inançlarıdır. Uzmanın, daha doğrusu teknokratın ana

(60) SOYSAL, age. s. 95

(61) SOYSAL, age. s. 98, 99

(62) GAUDEMET, Teknokrasi ile Demokrasi Arasındaki İlişkiler, çev: Ü. Köksal, TODAİE Yayınları (Ankara, 1963) s. 7

(63) GAUDEMET, age, s. 7

karakteri ise siyasal meseleleri teknik ve bilim metoduyla çözmeye uğraşmasıdır. Sosyalist veya liberal bir parti milletvekili olan bir uzmanın bu karakterini koruyamayacağı açıktır. Uzman ve politikacının görüş tarzları çok farklıdır, bu sebeple bu iki ayrı karakterin bir şahısta birleşeceğini sanmak yanlış olur. Dolayısıyla uzmanlarla politikacılar arasındaki iktidar çatışması devam edecektir. Her iki zümrenin iktidar kaynağı değişiktir. Günümüzde durum, genellikle politikacıların ağır bastığı merkezindedir.

Demokrasiden vazgeçmeksizin uzmanların ehliyetlerinden yararlanmak konusunda diğer bir görüş de, yasama tasarruflarının alanını daraltmaktır. Bu fikre göre, parlamento yalnız önemli siyasal prensipleri tesbit etmelidir. Devletin yeni ödevler yüklenmesi sonucunda günümüzde kanun konusu çok geniş bir kapsam kazanmıştır. Hatta bu sebeple kanun, geleneksel anlamını ve mahiyetini kaybetmiştir. Daha çok teknik mahiyette olan parlamento tasarrufları idarî makamlara devredilmelidir.

Teknokrasi tehlikesi karşısında başka bir fikir olarak demokratik karakterde bir ademi merkeziyetin kabul edilmesi zorunluğu ileri sürülmüştür. O şekilde bir ademi merkezileştirme gerçekleştirilmelidir ki, halk temelde olmalı, siyasal kararların alınmasına katılmalıdır (64). Zirvenin altında yer alan karar organlarına nisbî bir serbestî alanı tanımak suretiyle teknokrasinin hakim olduğu kudretli bir merkezî otoritenin kurulmasına engel olunmalıdır.

Gerek yasama tasarruflarının alanının daraltılması, gerekse devlet yönetiminde bir ademi merkeziyetçiliğe gidilmesi görüşleri, demokrasiyi feda etmeksizin tekniğin imkânlarından, daha doğrusu uzmanın bilgi ve ehliyetinden yararlanmada faydalı olabilirler. Teknik mahiyette olan meselelerin kanun yoluyla çözülmesinden vazgeçilebilir ve bu meseleler idare organında uzmanların düzenlemelerine terkedilebilir. Ancak bu düzenlemelerin her halde kanunlara uygun olması şarttır. Bu düzenlemeler siyasal organların denetimi altında yapılmalıdır.

(64) **DUVERGER**, Die Entwicklung der Demokratie in Frankreich, in: Die Demokratie im Wandel der Gesellschaft (Yayınlayan: Richard Löwenthal), s. 85 vd.

Ademi merkezîyetçiliğe gidilmesinde de dikkat edilmesi gerekli bazı noktalar mevcuttur. Aşırı bir ademi merkezîleşme ekonomik alanda-özellikle plânlı ekonomilerde ekonominin bütünlüğünü ve koordinasyonunu bozabileceği gibi, alt kademelerde yer alan uzmanların kudretlerini de arttırabilir. Bu sebeple üretici ve tüketici gruplarının, çalışanların ve yararlananların kararların alınmasına katılmaları sağlanarak böyle bir durumun yaratılmasına imkân verilmemelidir (65).

Demokrasi, yani vatandaşın aktif olarak devlet yönetimine katılması, devlet görevlerinin sokaktaki adamın kavrayabileceği ve değerlendirebileceği basitlikte olması halinde tam anlamıyla gerçekleşebilir. Modern devletlerde yönetimin oldukça karmaşık bir mahiyet kazanması halk denetimini güçleştirmiştir. Halk birçok siyasal ve idarî tasarrufları kavrayamamakta ve siyasete katılmaktan çekinmektedir. Bu sebeple günümüz demokrasisinin üzerinde durması gerekli hususlardan biri de halkın siyasete karşı ilgisiz kalması sonucunda sorumsuz ve denetsiz bir teknokratik yönetimin doğmasına engel olmaktır. Bugün için siyasal partiler, çeşitli birlikler ve menfaat gruplarının varlığı bu tehdidin ciddi bir mahiyet kazanmasına imkân vermemektedir. Toplumun plüralist yapısının doğurduğu bu birlik ve gruplar kendi yöneticileri ve uzmanları aracılığıyla devlet faaliyetlerini izlemekte ve kontrol etmektedir. Bu kontrol, teknokratik eğilimlerin kuvvetlenmesini zorlaştıran en önemli faktörlerden biri olmaktadır.

VI

EKONOMİK SİSTEMLER VE TEKNOKRASI

1 — KAPİTALİST EKONOMİLER VE TEKNOKRASI

Piyasa ekonomilerinde özel mülkiyet ve serbest teşebbüs esastır. Ekonomik teşebbüsler birbirleriyle serbestçe rekabet ederler ve ekonomik faaliyetler fiyat mekanizmasının görünmeyen eli sayesinde düzen içinde cereyan ederler. Merkezî bir plânlamanın, dolayısıyla merkezî bir plân yapacak ve bunu yürütecek bir otoritenin

(65) Bkz. GURVITCH'ın Sosyal Haklar Bildirisi (La Déclaration des Droits Sociaux, Paris, 1944)

bulunmadığı bu sistemde bütün ekonomi süjeleri kendi plânlarını kendileri yapar ve uygularlar. Bu milyonlarca plân arasındaki bağ ve âhenk, merkezî plânlamadaki gibi emir ve itaat münasebeti olmaksızın fiyat mekanizması ile sağlanır. Bu ekonomilerde her ekonomi süjesi fiyata göre davranır (66). Devletin ekonomik alanda bütçe, gümrük, vergi vs. gibi bazı iktisadî politika vasıtalarıyla ve fiyat mekanizmasının işleyişini esas itibarıyla bozmaksızın bazı yön verici tedbirleri olabilir.

Kapitalist ekonomi sistemi 19. yüzyılın sonlarından itibaren köklü bir değişmeye uğramıştır. Tekniğin son derece gelişmesi endüstri üretiminde bir merkezileşmeye yol açmış, daha ilk Dünya Savaşından önce karteller ve tekeller kurulmaya ve hızla gelişmeye başlamıştır. Büyük teşebbüsler. II. Dünya Savaşına kadar oldukça kuvvetlenmişler ve II. Dünya Savaşından sonra da üretimin çok önemli bir kısmına hakim olmuşlardır. 1950 de A.B.D. nin endüstri varlığının % 45 i 135 korporasyonda toplanmıştı ve bunlar dünya üretiminin 1/4 ünü kontrolleri altında tutmaktaydı (67). Endüstri ve madencilikte en büyük 500 Amerikan şirketi üretimin yarısından fazlasını istihsal ediyorlardı ve kârın % 70 ini kazanıyorlardı (68). 1949 da bütün toplumların temel sermayesinin yarısı 20 önder grubun kontrolundaydı. Önemli sanayi dallarında birkaç dev firma, küçük ve orta firmaları yutmuştu. Batı toplumunun gelişimi bu olay nazara alınmaksızın izah edilemez (69).

Ekonomideki merkezileşmeye ve dev teşebbüslerin kurulmasına yol açan en önemli olay olarak anonim şirketlerin gelişmesi gösterilmektedir. Bu şirketlerde mülkiyet binlerce pay sahibi arasında bölünmüştür. Payların bu şekilde farklı ellere dağılması ve büyük teşebbüslerin yönetiminin bir teşkilât ve ihtisas gerektirmesi sebebiyle mülkiyet ve kontrolün ayrıldığı ileri sürülmüştür. A.A. Berle ve Gardner C. Means'in 200 Amerikan korporasyonunun mülkiyeti üzerinde yaptıkları bir araştırma bu iddiaya dayanak olarak gösterilmektedir (70). Bu fikre göre, bu olaya kadar kapitalist top-

(66) BÖHM, Wirtschaftsordnung und Staatsverfassung, s. II vd.

(67) LANGE, age. s. 64

(68) SAMUELSON, İktisat, s. 100

(69) LANGE, s. 64 Ayrıca bkz. BERLE, Die Revolution des XX. Jahrhunderts; W. ADAMS - H. M. GRAY, Monopoly in Amerika, 1955

(70) Bkz. The Modern Corporation and Private Property, N. Y., 1932

lumlarda üretim araçlarını yönetenler sermayedarlardı. Bunlar üretim araçları üzerindeki hakimiyetleri dolayısıyla siyasal iktidarın paylaşılması ve kullanılması üzerinde de son derece etkiliydiler, hatta Marxist teoriye göre egemen sınıfı meydana getirmekteydiler. Fakat üretim araçlarının mülkleri ile üretim araçlarının kontrol ve tasarrufunu ellerinde bulunduranlar arasındaki iktidar münasebeti değişmiştir. Üretim araçlarının mülkiyeti ile büyük teşebbüslerde bu araçlara tasarruf iktidarı artık aynı şey değildir. Endüstride yöneticilerin meydana getirdiği yeni bir tabaka ortaya çıkmıştır ve bunlar her geçen gün teşebbüsün yönetiminde daha çok söz sahibi olmaktadır (71). Kimi yazarlar kapitalist ekonomilerdeki bu değişikliğin kapitalizmin bambaşka bir sisteme dönmesine yol açacağını iddia etmişlerdir (72). İktisadî kudret, şirketteki payların ancak % 3 civarında bir kısmına sahip olan (73), yönetici «manager»lerin eline geçmiştir. Bu değişiklik Burnham'a bir yöneticiler devriminden «managerial Revolution» söz ettirecek ve toplumun sosyal yapısını değiştirecek kadar köklüdür. Yeni bir sınıf doğmaktadır: Menecerler sınıfı. Ve bu sınıf geleceğin hakim sınıfıdır. Marx'ın sınıf teorisini değiştiren Burnham'a göre, sınıfları tayin eden faktör, üretim araçları üzerindeki mülkiyet olmayıp, bu araçların kontrolünün paylaşılmasıdır. Dolayısıyla ekonomik ve siyasal iktidar kapitalistlerden menecerlere geçmektedir.

Kapitalist sistemin bir menecerler devriminden söz edecek kadar köklü bir değişiklik geçirdiği iddiası ne dereceye kadar doğrudur? Endüstrileşme, bilim ve teknikteki gelişme ve ekonomi alanında görülen temerküz dolayısıyla bir organizasyon devrine girildiği ve büyük teşebbüslerin yönetiminde bir takım yönetici ve uzmanların geniş etki sahibi oldukları bir gerçektir. Şirketler halinde kurulan büyük teşebbüslerin pay sahiplerinin bir çoğu, şirketlerin yönetimiyle yakından ilgilenmemektedir. Ancak bu durum ekonomik iktidarın (dolayısıyla siyasal iktidarın) el değiştirdiği anlamına gelmez. Bir kere teşebbüslerde kararlar eskisi gibi kâr gayesiyle alınmaktadır, dolayısıyla teşebbüsün yönetiminde kapitalistler ve yöneticiler arasında bir çatışma yoktur. Teşebbüs gene kapitalist

(71) STAMMER, age. s. 332.

PROSS, Manager und Aktionäre in Deutschland, s. 24 vd.

(72) CROSLAND, New Fabian Essays, s. 35 den naklen DOBB, Kapitalizm Dün, Bugün, s. 91.

(73) SAMUELSON, age. s. 101

düşüncelerle ve sermaye sahiplerinin talimatları dairesinde yönetilmektedir. İkincisi, yöneticilerin kapitalistlerden ayrı bir sınıf yarattıkları iddia olunamaz. Yönetici grubu, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlarla kaynaşma eğilimindedirler (74). Kaldı ki Berle ve Means tarafından yapılan araştırmaların yeniden değerlendirilmesi ve İngiltere'de yeniden yapılan araştırmalar sonucunda ABD. ve İngiltere'de büyük şirketlerin yönetiminde son sözü söyleme kudret ve yetkisinin büyük sermayedarların elinde bulunduğu tesbit edilmiştir (75).

Kapitalist ekonomilerde devletin ekonomik alanda emredici, zorlayıcı tedbirler alamaması sebebiyle bir uzman grubunun iktisadi ve dolayısıyla siyasal iktidarı ele geçirme ihtimali yoktur. Ancak teşebbüslerin devleşmesi ve temerküzü sonucu kapitalist ekonomilerde yeni bir yönetici grubun ortaya çıktığı ve bu grubun endüstri işletmelerinin yönetimini ele geçirdiğinden söz edilmektedir. Endüstrideki yöneticilerin teknokrat olmadıkları önceki bahislerde izah olunmuştu. Ancak bu menecer grubunun toplum içindeki diğer gruplar gibi siyasal iktidar üzerinde bazı etkilere sahip olduğu şüphe götürmez. Bunları teknokrat kavramı dışında bırakmakla beraber politik tutumları hakkında birkaç söz etmek yerinde olacaktır.

Endüstri alanındaki bürokratik hiyerarşinin zirvesinde bulunan yöneticiler kapitalist sınıfın bir üyesidir. Tasarruf kudreti özel mülkiyete bağlıdır, daima özel mülkiyet yararına çalışır ve kendini siyasal, ekonomik, toplumsal açıdan kapitalist sınıfla bir tutar (76). Siyasal alanda hiç bir Amerikalı menecer özel mülkiyetin yararına karşı çıkamamaktadır. Siyasal eğilimleri büyük sermaye sahiplerinden farklı değildir. Çünkü toplum içindeki yerlerini, nüfuzlarını özel mülkiyetin varlığına borçludurlar (77). Bu sebeple kapitalist ekonomilerde menecerlerin kişiliğinde bir teknokrasi probleminden söz etmeğe imkân yoktur. Menecerler kapitalist eği-

(74) **STAMMER**, age. s. 332 ve **DOBB**, age. 92

(75) Sargant **FLORENCE**, en büyük 85 şirket üzerinde yaptığı araştırmada «Amerika ve İngiltere'de, ortalama olarak, büyük şirketlerde on bin ile yirmi bin hissedardan yirmi tanesi, oy sahibi hisselerin hemen hemen üçte birini elinde tutar.» sonucuna varmıştır. (The Logie of British and American Industry, s. 193 den naklen **DOBB**, age. s. 93

(76) **MILLS**. Menschen im Büro s. 149

(77) **MILLS**. age. s. 152

limleri temsil etmektedirler. Eskiden kapitalist olmanın yolu, bir firma kurmak suretiyle olurken, bugün bu yol mevcut olmakla beraber kapitalist sınıfa ekonomi bürokrasisi yoluyla dahil olma imkânı da vardır (78). Menecerler, mülkiyete dayanarak toplum içinde çok kuvvetli bir durum kazanmışlardır. Hatta Mills menecerleri «**Yarı tanrı**» olarak nitelendirmektedir (79). Menecerlerin yönettikleri mülkiyetin kendilerine ait olmaması bir şey değiştirmemektedir. Bunlarla büyük hisse sahipleri arasındaki münasebet, işveren ve memur arasındaki münasebetin aynı değildir. Hisse sahipleri ve bunların denetim kurulları kârlı bir yıl sonu blançosu görmek isterler ve yöneticileri buna göre değerlendirirler. Bu sebeple menecerler bütün çabalarını teşebbüsün kârına yöneltmişlerdir (80).

Menecerlerin ortaya çıkışı, mülkiyetin eşya üzerindeki iktidardan daha geniş bir anlam ifade etmesini, yani üretim aracı olmayan insanlar üzerinde de bir iktidar sağlamasını değiştirmemiştir. Menecerler diğer bütün vatandaşları kapitalist iktidarın nüfuzuna tabi kılma çabasındadırlar. Bunlar, siyasal partiler ve iktisadî birliklerle de bağ kurmuşlardır. Ekonomik dalgalanmaların ve sendikacılığın gelişiminin belli safhalarında işçi liderleri de yavaşça ve tereddüt-lü olarak bunlarla birleşirler. «**Tanrı benzeri**» bir yönetici grubunun gittikçe gelişen nüfuzu, halkın gittikçe büyük bir kısmının meslek ve özel hayatının ekonomi, devlet ve sendika bürokrasisi tarafından düzenlenmesinden daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Bu nüfuz, toplumun devlet ve özel hiyerarşisinin zirvelerinin sıkı bir şekilde birbirine kenetlenmesini, geri kalan halkın gün geçtikçe bürokratik bir yönetim altına düşmesini ve bu iktidarın oyuncuğu «**Spielball**» haline gelmesini ifade etmektedir (81). Yukarıda belirttiğimiz gibi bu iktidar kapitalist bir iktidardır, yoksa teknokratik bir iktidar değil. Menecerler, ekonomik birlikler kanalıyla parlamento ve hükümeti kapitalist eğilimlere göre etkilemektedir. Çünkü sermayedarla arasında tam bir menfaat birliği vardır. Ekonomi büyüdükçe ve bürokratlaştıkça bu gelişmeyi kontrol altına almak zorlaşmaktadır. Ekonomi bürokrasisi, hükümetin kontrol organlarını parçalamak, kendi adamlarını komisyonlara sokmak ve devlet

(78) MILLS, age. s. 151

(79) MILLS, age. s. 116

(80) MILLS, age. s. 150

(81) MILLS, age. s. 117

görevlerine getirmek çabasıdır. İlk Eisenhower hükûmeti sırasında 53 yüksek memurun yarısından fazlası malî ve meslekî yönden büyük birleşmiş teşebbüslere (**Konzern**) bağlıydı (82). Esasen ekonomi bürokratları ve devlet bürokratları müzakere masasına karşı karşıya oturmakla beraber, masanın altında ayaklarıyla gizlice anlaşıp birleşmektedirler (83). Çünkü her iki grup da kapitalist iktidarın üyesidirler.

2 — SOSYALİST EKONOMİLER VE TEKNOKRASI

Sosyalist ekonomiler, üretim araçlarının toplumun mülkiyet ve kontrolünde olduğu ve ekonominin emredici bir plânlama ile düzenlendiği rejimlerdir.

Emredici plân, halk tarafından seçilen, halka karşı sorumlu ve halk denetimi altında bir parlamento ve hükûmet tarafından tesbit edilebileceği gibi, bu yetki fiilen totaliter bir partinin önderlerinde de toplanabilir. Ancak emredici plânın gerçekten sosyalist bir plânlama olması önemli üretim araçlarının toplum mülkiyetinde olması yanında «temel ekonomik kararların emekçilere dayanmasını gerektirir.» (84). Bunun için de emekçilerin plânın hazırlanmasına katılmasını sağlayan siyasî ve idarî bir mekanizmanın varlığı şarttır.

Emredici plân, demokratik bir karar mekanizması ile tesbit olunsa bile, tesbitten sonra plânın yürütülmesi zorlayıcı bir mahiyet alır. Yani plânı yürütenlerle halk arasındaki münasebet artık otoriterdir, bir emir-itaat münasebetidir (85).

Sosyalist ülkelerde kapitalist mülkiyetin kaldırılması sonucunda bütün üretim araçlarının mülkiyetinin yönetim ve kontrolü çoğunlukla uzman olan yöneticilerin ellerine geçmiştir. Ancak sosyalist ülkelerdeki işletme, kapitalist işletmeden farklı olarak, kâr amacına değil, emredici plânla tesbit edilen hedefleri gerçekleştirmeye yönelmiştir.

(82) **LANGE**, age. s. 184

(83) **MILLS**, age. s. 119

(84) **BETTELHEIM**, Sosyalist Plânlama, çev: Kenan Somer, s. 7

(85) **BÖHM**, age. s. 10

Sosyalist ekonomilerin bünyesi, bu vasıflarıyla teknokratik bir eğilimin kuvvetlenmesine son derece elverişli görünmektedir.

Sovyetler Birliğinde ekonomi bir piramidi andırmakta, çeşitli teşebbüsler ve işletmeler bölgesel bir iktisadî kurula bağlanmaktadır. Bölgesel iktisadî kurulların üstünde Bakanlar Kurulu, Bakanlar Kurulunun yanında da **Gosplan** adı verilen plânlama teşkilâtının uzmanları bulunmaktadır (86). Polonya'da ise, «Devlet Ekonomik Plânlama Komisyonu (PKPG), ülkenin ekonomik hayatını gözeten, kontrol eden ve ayrı ayrı bakanlıklara talimatlar vermek hakkına sahip bakanlıklar üstü bir kurum olarak çalışmaktadır» (87).

Sovyetler Birliğinde plânın ana hedefleri siyasal organlar tarafından, fiiliyatta Komünist Parti önderleri tarafından tesbit edilmektedir. Bundan sonra bu hedefler, Sovyet ekonomi piramidinin zirvesinden en alt kademelere kadar indirilmekte ve her kademede imkânlar ve ihtiyaçlar bu ana hedeflere göre tesbit edilmektedir. Bu safhayı takiben en alt üretim biriminden itibaren bütün plân teklifleri aralarındaki âhenk sağlanarak tekrar merkezde toplanmakta ve plân burda son değişiklikler yapılarak kesinleştirilmektedir.

Sovyetler Birliğinde «plânın inişi ve çıkışı» olarak adlandırılan bu safhalarda uzmanların etkileri çok önemli olmakla beraber, plânın ana hedeflerini belirtildiği üzere siyasal organlar, yani parti önderleri tesbit etmektedir. Endüstri veya tarıma ne derece önem verileceği, savaş endüstrisine ne miktar yatırım yapılacağı, tüketim mallarının ne miktarda üretileceği gibi ana tercihleri Sovyet politikacıları kararlaştırmaktadırlar. Siyasal iktidara sahip olanlarla, büro-teknokrasi arasındaki münasebette siyaset adamlarının daima ağır bastıkları görülmektedir. Bir kere Gosplan (Devlet Plânlama Komisyonu) Bakanlar Kuruluna bağlıdır. Sovyet Komünist Partisi bütün topluma ideoloji ve politika yönünden istikamet verme tekeline sahiptir (88). Fiiliyatta siyasal iktidar partinin merkez bürokrasisinin elindedir; bunlar siyasal kuvvetin mikrakı olmuşlar-

(86) SAMUELSON, age. s. 893

(87) FRIEDRICH - BRZEZINSKI, age. s. 185

(88) LANGE, age. s. 201

dır ve dolayısıyla devlet bürokrasisine de hakim durumdadırlar (89). Esasen bürokrat, emredici plânı uygulamada gösterdiği başarı ve partiye olan sadakatı ölçüsünde ilerleme imkânına sahiptir. Siyasal organların üstünlüğünü bu gözlem de doğrulamaktadır. Bu durumda teknisyenler lehine bir gelişme olacağına, hele Burnham'ın sandığı gibi parti bürokrasisi ve ekonomi alanındaki yöneticiler arasındaki çatışmanın ergeç yöneticilerin zaferiyle son bulacağına dair bir işaret görülmemektedir.

Burnham'a göre, Sovyetler Birliğinde kapitalist mülkiyetin yıkılmasıyla ekonomik iktidar partinin tayin ettiği menecerlere geçmiştir. Bu durum bir çatışmaya sebep olmaktadır; Parti ideolojik ve politik yönden bütün toplumu düzenlemektedir. Buna karşılık ekonominin yönetimi menecerlerin elindedir. Çatışma menecerlerin zaferiyle son bulacaktır (90).

Burnham'ın tahminleri bugüne değin gerçekleşmemiştir ve bundan sonra gerçekleşme ihtimali de hayli zayıftır. Bir kere parti ileri gelenleri ile bürokrasi arasında yapısal bir çatışma yoktur. Bürokrasi ve bu bürokrasinin zirvesinde yer alan uzmanlar «**Intelijensiya**» adı verilen yönetici sınıfa, Djilas'ın deyimiyle «**yeni sınıf**»a mensupturlar ve sosyal tabakalaşmanın en üstünde yer almaktadır (91). Ayrıca siyasal teknisyenler olan parti bürokrasisi ile Sovyet bürokrasisi arasındaki ayrılığın dışardan görüldüğü kadar açık ve belirli olduğu şüphelidir. Bu iki mekanizmayı yürütenler arasında zihniyet, ehliyet itibariyle önemli farklar olmaması da aralarında yapısal bir çatışma olmasına imkân vermemektedir (92). Bu sebeplerle sistemden en çok yararlanan ve en iyi hayat şartlarına sahip olan zümrelerin başında bulunan uzmanların, Sovyetler Birliğindeki iktidar yapısını değiştirmelerini gerektiren bir durum yoktur. Parti karşısında sovyet bürokrasinin müşterek suçur ve dayanışmasının pek sağlam olmaması da böyle bir ihtimali

(89) **FRIEDRICH - BRZEZINSKI**, age. s. 171

(90) **LANGE**, age. s. 201

(91) Plânlama uzmanları ve direktörlerinden teknisyenlere kadar ekonomi işletmelerindeki teşkilât ve personel «**Intelijensiya**»nın birinci bölümünü teşkil etmektedirler (**LANGE**, age. s. 200).

(92) **LANGE**, age. s. 201

uzaklaştırmaktadır. Sovyet bürokrasisine mensup olanlar bugün yirmi milyonun üzerindedir. Bu sayı Lenin devrinin on mislidir (93). Bu kadar yüksek bir sayıya ulaşan bürokrasinin hiyerarşik yapısı içinde çeşitli durumlara sahip olan bürokratlar arasındaki dayanışma pek sağlam değildir. Bürokratik hiyerarşinin zirvesinde yer alan uzmanların ise iktidarın yapısını yalnız başlarına değiştirecek güçte olmalarına imkân yoktur.

Sovyetler Birliğinde uzmanlar siyasal iktidara bağlı bulunmakla beraber yönetimde oldukça geniş bir nüfuza sahiptirler. Bu durum Sovyet önderlerinin de gözüne çarpmış ve bazı tedbirler alınmıştır. Kruşçef, mahalli Sovyetlerin yetkilerini arttırmak ve halkın yönetim faaliyetine güçlü bir şekilde katılmasını sağlamak amacıyla ılımlı bir ademi merkezileşmeye gitmiştir. Ancak, daha küçük idare birimlerinin karar alanını genişleten bu tedbirlerin özellikle ekonomi işletmelerindeki uzmanların kudretini arttırması da beklenebilir.

3 — AZ GELİŞMİŞ EKONOMİLERDE TEKNOKRASI

Az gelişmiş toplumlar kişi başına düşen millî gelirin düşük seviyede olduğu, endüstrileşmemiş, önemli bir çoğunluğun tarım alanında çalıştığı, okuma yazma bilenlerin oranının düşük olduğu toplumlardır. Bu toplumlar, müşterek bir siyasal rejime sahip olmakla beraber, genellikle otoriter bir rejimle yönetilmektedir.

Endüstrileşmemiş ve yer yer kapalı bir ekonomi görünüşünde olduklarından ve henüz yüksek teknolojinin uygulanmayışı sebebiyle az gelişmiş ülkelerde ekonomik alanda olsun devlet yönetiminde olsun uzmanlar, kuvvetli ve geniş bir grup meydana getiremezler, siyasal etkileri de bu şartlar altında oldukça zayıftır. Bununla beraber az gelişmiş toplumlara has bazı şartlar uzmanlara siyasal etki şansı sağlamaktadır. Az gelişmiş ülkenin kalkınmak zorunda oluşu ve bu toplumlarda halkın siyasî etkinliğinin zayıflığı uzmanlara siyasal güç kazandırmaya elverişli bir ortam yaratabilir.

Az gelişmiş ülkelerin en önemli meseleleri kalkınmak, ekonomik ve sosyal alanda modern toplumlarla arasındaki büyük uçurumu

(93) MEISSNER BORIS, Sovjetdemokratie und bolschewistische Parteidiktatur, in: Demokratie im Wandel der Gesellschaft, s. 150

kapatmaktır. Bu ülkeler için üzerinde birleşilen bir kalkınma modeli yoktur. Esasen konumuz böyle bir modelin tartışmasını da gerektirmez. Ancak, az gelişmiş ülkelerde kalkınma probleminin çözümünde plânlı ekonomi fikri hayli rağbet kazanmış ve uygulanmaktadır ki, bu durum plânlama uzmanlarına siyasal iktidar üzerinde etki şansı vermektedir. Az gelişmiş ülkeler geri kalmışlık şartlarını yoketmek için bazı merkezî plânlama kurumları meydana getirmek zorunluluğunu duymuşlardır. Bu merkezî kurumların, devlet teşkilâtının âhenkli ve düzenli bir şekilde işlediği ileri ülkelerdeki plânlama kurumları gibi bir «kurmay» rolü oynamaktan öte bir önem kazandıkları, bir «komuta» organı haline geldikleri de görülmüştür (94).

Eğitim seviyesi hayli yüksek olan ileri toplumların bile kavramakta güçlük çekeceği plânlama mekanizmasının işleyişi ve etkileri, az gelişmiş bir ülke halkının anlayamayacağı kadar karmaşıktır. Bu sebeple plânlama üzerinde bir halk denetimi söz konusu olamaz. Az gelişmiş ülke politikacılarının da aynı şekilde gerekli bilgi ve ehliyete sahip olmayışları, plânlama konusunda uzmanların oldukça etkili bir durum kazanmalarına yol açan ikinci faktördür. Az gelişmiş ülkeler plâni denetleyecek etkili birlik ve gruplardan da yoksundur.

Bu bölümün başında da belirttiğimiz üzere az gelişmiş ülkenin ekonomik ve siyasal yapısı esas itibarıyla teknokratik eğilimlerin kuvvetlenmesine elverişli değildir. Bir kere yukarıda ifade edildiği gibi, bu ülkeler endüstrileşmediklerinden ve ilkel bir teknolojiye sahip olduklarından kuvvetli ve büyük bir uzman grubuna sahip değildir. İkincisi, bu tip ülkelerin çoğunluğu otoriter bir rejimle yönetilmektedir. Otoriter rejimlerde siyasal iktidarı kullananlar, iktidarlarını başka bir grupta paylaşmamak konusunda daha kısıkanç ve kudretlidirler. Bu sebeple plânlama uzmanlarının esas itibarıyla siyasal otoritenin emrine girmeleri pek muhtemeldir. Bu durumda temel siyasal tercihler ve kalkınma yolu, siyasal otorite tarafından kararlaştırılacak, uzmanlar bu karar çerçevesi içerisinde ikinci derecede önemli kararlar üzerinde gelişmiş ülkelerdeki uzmanlardan muhtemelen daha etkili olabileceklerdir.

Az gelişmiş ülkelerde siyasal iktidarın devrimci bir özelliğe sahip olması halinde bu durum uzmanların rolü üzerinde etkili diğer bir faktör olabilir. Toplumun geleneksel yapısında köklü değişimler yaratmak isteyen bir iktidar, rasyonel metodları benimseyecek ve teknolojik imkânlardan daha geniş ölçüde yararlanmak isteyecektir ki, bu durum uzmanlara oldukça kudretli bir pozisyon sağlayabilir. Ancak, burda önemle üzerinde durulması gereken nokta, teknokratik eğilimlerin büyük bir güç kazanması sonucunda aslında devrimci ve halkçı bir çıkış noktasından hareket edilerek bir zümre egemenliğine yol açılması tehlikesidir. Bu sebeple devrimin amacının bütün siyasal kararların mihenk taşı olması ve uzmanlara ulaşılacak istenen toplum modelinden başka tip bir toplum yaratacak bir etki imkânı tanınmaması şartıyla bilimin ve tekniğin geniş imkânlarından yararlanma zorunluluğu vardır.

Az gelişmiş ülkelerde teknokratik eğilimlerin gelişme şansı tartışılırken hatıra gelen diğer bir ihtimal de, toplumun geleneksel kurumlarını koruma amacını güden ve bu suretle çoğunluğun desteğini sağlayan sözde halkçı, popüler bir siyasal iktidarın, uzmanların rasyonel metodlarla hazırladıkları teklifleri nazara almayarak, onları tamamen etkisiz bir hale getirmeleridir.

Önemli olan başka bir konu yabancı uzmanların durumudur. Ekonomik yönden bağımlı bir toplumda yabancı uzmanlar son derece etkili durumlara sahip olabilir ve az gelişmiş ekonomiyi kendi millî çıkarlarına göre düzenleyebilirler. Ancak bu halde iktidarın kullanılmasında söz sahibi kudret, görünüşte teknokratik olmakla beraber aslında hakim ekonominin kudretidir. Az gelişmiş ülke burada siyasal ve ekonomik baskılarla, yabancı bir teknokrasi aracılığıyla gelişmiş bir ekonominin sömürme alanına girmiştir.

Az gelişmiş bir ülkede uzmanların siyasal etkileri araştırılırken konu ister istemez değer yargıları alanına taşmaktadır. Geri kalmış bir ülkenin teknokratik bir grubun pençesine düşme ihtimali uzak görünmekle beraber, böyle bir toplumda uzmanların son derece geniş kudret ve yetki alanına sahip olmaları, halkın dilek ve ihtiyaçlarının gözetilmemesine ve iktidarın belirli bir zümre veya sınıf yararına kullanılmasına yol açabilir. Esasen az gelişmiş toplumların ekonomisine hakim olan feodalite ve gelişmemiş bir burjuvazi siyasal iktidarın da sahibidir. Bunların uzmanlarla işbirliği sonucunda

ortaya çıkan plânın ve bu plânın uygulanışının halkçı karakterde olamayacağı açıktır. Diğer taraftan kalkınma politikasının başarısı halkın uygulamaya heyecan ve şevkle katılmasına da bağlıdır. Bu gerçek de, halkı arka plâna iten, tekelci bir teknokratik eğilimle hakim siyasal kuvvetler arasındaki işbirliğinin geri kalmış toplumların geleceği için ne kadar tehlikeli olduğunu göstermektedir.

Gelişmemiş bir ülkenin siyasal ve ekonomik bağımsızlığını elde ederek modern toplumların refah seviyelerine ulaşmaları için bilmin ve tekniğin imkânlarından yararlanmaları zarureti vardır. Bu durumda bu ülkelerde toplumu geleneksel ekonomik ve sosyal yapısından kurtaracak 1) Devrimci görüşler, 2) Halkın yönetime katılması ve 3) Uzmanların bilgi ve tekniği arasında bir denge kurmak, oldukça nazari ve geometrik bir ifadeyle yukardaki üçgenin merkezini bulmak tek çıkar yol olmaktadır. Az gelişmiş ülkeler için en uygun siyasal rejim problemine verilecek cevap her halde bu üçgenin merkezinin nerde olduğu sorusuna da bir çözüm yolu getirecektir.

VII

TÜRKİYE'DE TEKNOKRASİ MESELESİ

1960 yılında Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulmasına kadar Türkiye'de uzmanların devlet yönetiminde önemli bir rol oynadıkları söylenemez. Gerçi bu tarihe kadar köklü bir bürokrasi geleneğine sahip olan Türkiye'de memurlar siyasal iktidarı paylaşan en güçlü gruplar arasında olagelmışlerdir. Ancak devlet yönetiminde teknolojik imkânlardan geniş ölçüde yararlanılmaması sebebiyle memleketimizde memurlar, kısmen de olsa uzman ve dolayısıyla teknokrat niteliğine sahip olmamışlardır. Bu sebeple Türkiye'de plânlı ekonomiye geçiş tarihi, kabaca aynı zamanda teknokrasi probleminin de doğuş tarihi olarak kabul edilebilir. Bu problemin, 1950 - 1960 yılları arasında devamlı iktidar kaybına uğrayan bürokrasiye ve «zinde güçler»e dayanan, 27 Mayıs hareketinden sonra ortaya çıkması bir tesadüf değildir.

1961 Anayasası ile plânlama bir Anayasa Müessesesi özelliğini kazanmıştır. Anayasamızın 129. maddesi aynen şöyle dir:

«İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma, plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.»

Kalkınma plânının hazırlanması, kabulü, uygulanması ve denetiminde uzmanlarla siyasal organlar (hükûmet, parlamento) arasındaki münasebeti ilkönce hukuki metinlerdeki şekliyle inceleyecek, daha sonra fiilî duruma göz atacağız.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulması hakkında kanun DPT'nin görevlerini saymıştır (95).

Bu görevlerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere «Devlet Plânlama Teşkilâtı, iktisadî ve sosyal politikanın ve hedeflerin tayininde ve iktisadî politikayı ilgilendiren faaliyetlerin koordinasyonunda Hükûmete yardımcı olacak ve müşavirlik edecektir. Plânlara ve programlar konusunda nihâî karar hükûmete aittir. Devlet Plânlama Teşkilâtı plânın hazırlanması ile ilgili teknik çalışmalarını yapacaktır. Kanunun bu hükümleri Teşkilâtın tamamen demokratik bir mekanizma içinde işlemesini sağlamaktadır» (96).

Plânlama Teşkilâtının en yüksek organı Yüksek Plânlama Kuruludur. Kurul, Başbakan (veya yardımcısı), Bakanlar Kurulunca

(95) 30/9/1960 tarihinde kabul edilen 91 sayılı sözü geçen kanunun 2. maddesinde DPT. görevleri şu şekilde belirtilmiştir :

«a) Memleketin tabii, beşerî ve iktisadî her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tesbit ederek takibedilecek iktisadî ve sosyal politikayı ve hedefleri tâyinde **Hükûmete yardımcı olmak,**

b) Muhtelif bakanlıkların iktisadî politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için **tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;**

c) Hükûmetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vâdeli **plânları hazırlamak;**

d) Plânların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve işleyişinin ıslâhı hususunda **tavsiyelerde bulunmak;**

e) Plânın uygulanmasını takibetmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde plânda değişiklikler yapmak;

f) Özel sektörün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek.»

(96) Plânlama, DPT. Yayınları No. 1, 1961 Ankara, s. 17

seçilen üç bakan, Plânlama Müsteşarı, İktisadî, Sosyal Plânlama Dairesi Başkanları ve Koordinasyon Dairesi Başkanından meydana gelir. «Böylece Yüksek Plânlama Kurulunda siyasî unsur ile teknik unsur biraraya getirilmiştir. Bundan maksat siyasî otorite ile teknik otorite arasında bir muvazene kurmak, daha doğrusu siyasî kararların alınmasında siyaset adamları ile teknisyenlerin işbirliği yapmasını sağlamaktır» (97).

İktisadî ve sosyal hedefler Yüksek Plânlama Kurulunda tesbit olunduktan sonra Bakanlar Kuruluna götürülür ve karara bağlanır (DPT. Kurulması Hakkında K. Mad. 12). Uzun vâdeli plân ve yıllık programlar, ana hedeflere uygun olarak Plânlama Teşkilâtınca hazırlanır ve bundan sonra Yüksek Plânlama Kurulunda ve Bakanlar Kurulunda incelenerek Parlâmentonun onayına sunulur (mad. 13, 14). Yıllık programlar Bakanlar Kurulu kararıyla kesinleşir (mad. 15).

1962 yılında çıkarılan «Uzun Vâdeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun» (98) ise, uzun vâdeli plân üzerinde TBMM üyelerinin değiştirme önergesi veremeyeceklerini, uzun vâdeli plân tasarısının komisyon ve genel kurulda tümüyle kabul veya reddedileceğini öngörmektedir. Bu kanun, kanun tasarısı ve tekliflerinin uzun vâdeli plâna uygun olmak zorunda olduğunu da hükme bağlamıştır. Bu hükümler plânı hazırlayan Devlet Plânlama Teşkilâtını yasama organı karşısında kuvvetlendirir mahiyettedir. Bu sebeple bu kanunu teknokratik eğilimlerin bir ifadesi olarak görmek mümkündür. Nitekim gerek basında, gerek parlâmentoda bu kanuna şiddetle muhalefet edenler olmuştur. Bir gazete başyazısında, yasama organına plânı onaylatmanın «mahalle muhtarına mühür bastırarak» demek olmadığını belirtmiştir (99).

Gerçekte, Türkiye'de plânlama uzmanları ile siyasal iktidarda bulunanlar arasındaki çatışmada politikacıların ağır bastığı görülmektedir. Gerçi, DPT. üçüncü kuruluş yılönümünde zamanın Başbakanı İnönü yaptığı konuşmada «Plân hedef ve stratejisini bizden evvel kararlaştırmış olanların bu kararlarını aynı ile tatbik etmeğe

(97) Plânlama, DPT. Yayınları No. 1, Ankara 1961, s. 19

(98) Kanun No. 77, Kabul tarihi: 16/10/1962, RG. 18/10/1962, Sayı: 11235

(99) Yeni İstanbul, Raptiyeli Plânlama 4/8/1962

karar verdik.» demiştir (100). Ancak, bu sözlerden uzmanların iktidar üzerinde etkili olduklarını çıkarmak yanlış olur. İnönü hükûmetinin kurulmasından önce Plânlama Teşkilâtı tarafından hazırlanan çeşitli alternatifler Yüksek Plânlama Kurulunca incelenmiş ve strateji tesbit edilerek Millî Birlik Komitesi Hükûmetine sunulmuş ve Hükûmet stratejiyi kabul etmiştir (101). İnönü hükûmetinin bu stratejiyi benimsemesi, kendi görüşüne uygun olması dolayısıdır. Nitekim daha sonraki tarihlerde Ürgüplü ve Demirel Hükûmetleriyle görüş birliğinde olmayan plâncıların görevlerinden ayrılmaya mecbur kaldıkları görülmüştür ki, bu olay da Türkiye'de plânlama uzmanlarının siyasal iktidar karşısındaki zayıf durumlarını doğrulamaktadır. Esasen böyle olması, prensip olarak demokrasiye uygun düşmektedir.

«Şüphesiz demokratik bir düzende plânlama devlet bünyesi içinde dördüncü bir kuvvet olarak yer alamaz. Plânları hazırlayacak olan teşkilât, teşri, kaza ve icra organları yanında bir dördüncü unsur değildir. Demokratik memleketlerde iktisadî ve sosyal politikanın ve hedeflerin tayini hükûmete ve parlâmentoya aittir. Plânlama teşkilâtı bu konuda sadece teknik çalışmalar yapmakla görevlidir» (102).

Bazı yazarlar Türkiye'de 5 yıllık ilk plânın hazırlanmasında teknokratik eğilimin hakim olduğunu iddia etmişlerdir. Feridun Ergin'e göre, «...İngiltere'de olduğu gibi, henüz bir iktisadi model seçilmeden nasıl bir sistem benimsenmesi gerektiğine dair işçilerle, teşebbüs erbabile, esnaf teşekküllerile ve bilim adamlarile müşterek araştırmalar yapılmamıştır. Plân modelinin kararlaştırılmasında parlâmento ve hükûmetin son dakikaya kadar bir rolü olmamıştır. Hatta bazı hükûmet üyeleri, ancak Yüksek Plânlama Kurulunda projenin karakterini öğrenebilmişlerdir. Plân mesnedini teşkil eden hesaplar da açıklanmamıştır. Parlamento da plânı teferruatıyla mü-

(100) Türkiye İktisat Gazetesi 3/10/1963

(101) «Plân Hedefleri ve Stratejisi» 29/6/1961 de Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir (Karar sayısı 5/1411). Metin için bkz. RG. 5/7/1961. No: 10.846. Strateji, Aralık 1961 de ilk İnönü Hükûmetince yeniden kabul edilmiştir.

(102) Plânlama, DPT. Yayınları No. 1, Ankara 1961, s. 13

zakere etmiyerek tüm halinde geçirmek istikametinde teşebbüslere girişilmiştir» (103).

Plânlamada son ve kesin karar verme organını halkı temsil ettiği kabul olunan parlamento olacaktır. Ancak «Nihai karar alma yetkisinin yalnız siyasi organlara bırakılması halinde alınacak kararların teknik ve ilmi zaruretleri ihmal etmesi, süratli ve dengeli kalkınmayı geciktirmesi mümkündür. Bu sebeple nihai kararların alınmasında teknisyenlerin yardımının sağlanması gerekir. Böylece siyaset adamları siyasi kararların iktisadi ve sosyal hayat üzerindeki tesirleri hakkında etraflı bilgi sahibi olurlar. Teknisyenler ise çalışmalarını sorumlu siyasi organların tutumundan haberdar olarak yürütmek imkânını bulurlar» (104).

Türkiye'de plânlama uzmanları dışında asker teknokratların da siyasal kararlar üzerinde etkili oldukları söylenebilir. Anayasamızın 111. maddesiyle düzenlenen Millî Güvenlik Kurulunun, asker teknokratlara etki imkânları sağlamaya elverişli bir ortam yaratabilmesi mümkündür. Kurulun meydana geliş şekli ve görevleri böyle bir ortamı yaratabilecek niteliktedir (105). Ancak bu konuda elimizde hiçbir bilgi olmaması sebebiyle asker teknokratların siyasî kararların alınması üzerinde yaptıkları etkinin mahiyeti, derecesi vs. üzerinde hüküm yürütmeğe imkân yoktur.

Bu bölüme son verirken belirtmek gerekir ki, az gelişmiş ülkelerde teknokrasi meselesi hakkında söylenenlerin önemli bir kısmı Türkiye için de geçerlidir.

(103) F. ERGİN, Demokrasi Prensipleri ve Plâncılık, Türkiye İktisat Gazetesi, 20/9/1962

(104) Plânlama, DFT, Yayınları, No: 1, Ankara 1961, s. 13, 14

(105) «Millî Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Temsilcilerinden Kuruludur» (Anayasa Mad 111, fıkra. 1) «Millî Güvenlik Kurulu, Millî Güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.» (Anayasa Mad. 111, fıkra. 3)

S O N U Ç

Mills'in de belirttiği üzere yaşadığımız yüzyılda otoritenin yerini etki almıştır. İktidar, görünürden görünmeze, tanınandan tanınmayana doğru bir değişim içindedir ve yükselen maddî hayat şartları dolayısıyla sömürme günümüze kadar olandan daha az direkt yolla yapılmaktadır (106).

Uzmanların iktidarı da çağımızın özelliğine uygun olarak görünmeyen bir iktidardır. Uzmanlar da diğer gruplar gibi iktidarın kullanılması üzerinde etkide bulunmak çabasındadırlar. Ancak bu etkinin mahiyet ve derecesi üzerinde kesin yargılara varmak oldukça güç görünmektedir. Teknokrasinin genel bir teorisinin kurulması ise, bazı yanlışlıklara düşmeyi peşinen kabullenmek olacaktır. Bir defa değişik ekonomi sistemlerinde teknokratlar birbirlerinden çok farklı görünüştedirler. Bu durum bütün toplumları kapsayan bir teknokrat tarifinin yapılmasına ve teknokratların siyasal tavırları üzerinde bazı genel hükümlere ulaşılmasına engel olmaktadır.

Denebilir ki, bütün dünya teknokratlarının biricik müşterek özellikleri, mevcut rejime sadık olmalarıdır. Bu durumda teknokratik iktidardan söz etmek bir bakıma yersiz olmaktadır. Çünkü teknokrazi, rejimin ve iktidarın emrinde olmaktan öte bir siyasal özelliğe sahip değildir. Hal böyle olunca da teknokratik bir iktidar yoktur, ancak teknokratik etkiler vardır. Teknokratik etkiler, işçi sınıfının değerleri, burjuvazinin değerleri gibi kendine has özelliklere de sahip değildir. Uzmanlar, burjuva sınıfının iktidarda bulunduğu ülkelerde burjuva değerlerini benimserler. Marxist demokrasilerde ise marxist ideolojiye sadık olmakla beraber, «yeni sınıf»ın mensubudurlar. Bu sebeple egemen sınıfla uzmanlar arasında yapısal bir çatışmanın varlığından söz edilemez. Dolayısıyla uzmanlar mevcut sosyal ve ekonomik düzenin köklü değişikliklere uğramasına karşı koyarlar. Hal böyle olunca yöneticiler ve uzmanlar arasındaki siyasal çatışmalar, ikinci plânda bazı siyasal görüş ayrılıklarından öteye gitmiyecektir ve sürekli olmayacaktır. Sürekli olmayacaktır çünkü, görüş ayrılıkları genellikle siyasal iktidar lehine sonuçlanacak veya bozulan siyasal denge sonucunda, egemen sınıfa dayanan ve teknokratlarla uzlaşan başka bir grup (siyasal parti)

iktidara geçecektir ve bu suretle siyasal iktidarı ellerinde bulunduranlarla teknokratlar arasındaki uzlaşma yeniden kurulmuş olacaktır.

Siyasal iktidar ve teknokratik etkilerin kaynağı farklıdır. Siyasal iktidarın kaynağı seçimlerdir. Teknokratın iktidar pozisyonunun kaynağı ise, bilgi ve uzmanlığı dolayısıyla işgal ettiği makamdır. Yalnız bilgi ve ihtisas, uzmanın iktidar üzerinde etkili bir pozisyon kazanmasına yetmemektedir. Teknokrata iktidar pozisyonunu sağlayan devlet bürokrasisi içindeki yeridir. Bu sebeple teknokrat siyasal iktidardan bağımsız hareket edememektedir, onun emrindedir. Teknokrati işgal ettiği mevkiye getirenler siyasal iktidarın sahipleridir.

Teknokratların bir sınıf teşkil etmemeleri sebebiyle kendilerine has değerleri olmadığını belirtmiştik, bununla beraber problemleri çözüm tarzları itibariyle özellik arzederler. Uzman, toplum hayatını tapkı fiziksel olaylar gibi görür ve toplum meselelerini, tabiri caizse insan unsuru dışında bilimsel ve teknik metodlarla çözmek çabasındadır. Uzman, hürriyet ve refahı her türlü felsefi inanç ve dünya görüşünün dışında sayıyla (nicelik yönünden) ölçer. Bu noktada teknokratik görüş, totaliter anlayışla birleşmektedir. Toplum hayatının her tarafına el atan, bütünü düzenleyen ve bu düzenlemede teknolojinin en geniş imkânlarından yararlanan totaliter rejimlerin doğuşunda teknokratlar önemli rol oynamamışlardır ama bu rejimlerin sürdürülmesine hadim olmaktadır. Bu sebeple uzmanlar demokratik rejim için ciddi bir tehlike arzetmezler, fakat totaliter bir rejimin hizmetindeyken zararlıdır.

Bütün mesele, demokratik değerlerin korunmasında ve demokratik kurumların gerçekten işliyebilmesindedir. Bu ise insanın siyasal ve ekonomik baskı altında olmadığı her türlü sömürmeye son vermiş olan bir ekonomik düzeni gerektirir. Teknik ve bilim, halkın hizmetinde olmalıdır; insanın tabiata hükmetmesi ve bu suretle daha hür, daha müreffeh olması için bir araç olarak kullanılmalıdır. Yoksa teknik ve bilim, iktidarda bulunanların, sömüren sınıfın hizmetinde olmamalıdır. Seidel'in de belirttiği üzere, dar görüşlü, tamamen malların kantitesine yönelmiş bir faydacılık uğruna, mânen sorumlu olan insan, bir robot haline, devlet de bir karıncalar veya arılar devleti haline getirilmemelidir (107).

(107) SEIDEL, age. s. 101

B İ B L İ Y O G R A F Y A

GENEL ESERLER VE MONOGRAFİLER

- ABADAN, N.** : Bürokrasi. (Ankara, 1959)
- ANONİM** : Plânlama - Plânlama Nedir? Niçin Plân Yapıyoruz? - DPT. Yayınları No. 1 (Ankara, 1961)
- BAHRDT, H. P.** : Industriebürokratie, (Stuttgart, 1958)
- BETTELHEIM, C** : Sosyalist Plânlama, çev: K. Somer (İstanbul, 1965)
- BILLY, J.** : Les Techniciens et le pouvoir (Paris: 1960)
- BÖHM, F.** : Wirtschaftsordnung und Staatsverfassung. (Tübingen, 1950)
- BRINKMAN** : Mensch und Technik (1946)
- BURNHAM, J.** : The Managerial Revolution. (New York, 1941)
- COUDENHOVE - KALERGI** : Revolution durch Technik, (Vienne, 1932)
- CRONER, F.** : Die Angestellten in der modernen Gesellschaft, (Frankfurt/Main, Wien 1954)
- ÇAM, Esat** : Batı Demokrasisinde Siyasî İktidar ile İktisadî İktidar - Doçentlik Tezi - (İstanbul, 1964)
- DAHRENDORF, R.** : Gesellschaft und Demokratie in Deutschland, (München, 1965)
- DOBB, M.** : Kapitalizm Dün, Bugün; çev: M. Selik (Ankara, 1965)
- DRUCKER, P.F** : Das Fundament für Morgen (Landmarks of Tomorrow) Çev: Walther Senwerdtfeger (Düsseldorf, Wien: 1963).
- FRIEDRICH - BRZEZINSKI** : Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi, çev: Oğuz Onaran. (Ankara, 1964)
- von d GABLENTZ** : Einführung in die politische Wissenschaft, (Köln, 1965)
- GEHLEN, A.** : Sozialpsychologische Probleme in der Industriellen Gesellschaft (Tübingen, 1949)
- GEIGER, T.** : Aufgaben und Stellung der Intelligenz in der Gesellschaft (Stuttgart, 1949)
- GURVITCH G.** : Industrialisation et technocratie, (Paris, 1949)
- HANSMEYER, K. H.** : Der Weg zum Wohlfahrtsstaat (Frankfurt am Main, 1957)
- JÜNGER** : Die Perfektion der Technik (Frankfurt, 1949)
- LÖWENTHAL, R.** : Die Demokratie im Wandel der Gesellschaft, (Berlin, 1963)
- MILLET, J. D.** : Devlet Plânlarnının Hazırlanması, çev: M. Soysal (Ankara),
- MILLS, C. W.** : Menschen im Büro, (White Collars), çev: Engelmann-Bernt (Köln, 1955)

- MORSTEINMARX, F.:** Einführung in die Bürokratie (Neuwied, 1959)
PIETSCH, M. : Die Industrielle Revolution (Freiburg, 1961)
PROSS, H : Manager und Aktionäre in Deutschland. (Frankfurt a.M.: 1965)
RAMADIER, P. : Sosyalizm ve İktidar, çev: Hayrettin Erkmen (İstanbul, 1965)
SAMUELSON, P. A. : İktisat, çev: Y. Demirgil (Ankara, 1965)
SCHUMPETER, J.A. : Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie (Bern, 1946)
SEIDEL, Bruno : Industrialismus und Demokratie (Berlin, 1954)
SOYSAL, M. : Demokratik İktisadi Plânlama İçin Siyasî Mekanizma (Ankara, 1958)
STONE, D. C. : İktisadi Gelişme Programlarının Yürütülmesi İçin Millî Teşkilatlanma, çev: M. Soysal (Ankara, 1957)
STAMMER, O. : Politische Soziologie und Demokratieforschung (Berlin, 1935)
WEBER, Max : Wirtschaft und Gesellschaft. 1. Halbband (Tübingen, 1956)

MAKALE VE KONFERANSLAR

- ERGİN, F.** : Demokrasi Prensipleri ve Plâncılık, Türkiye İktisat Gazetesi 20 Eylül 1962, No: 494.
FRISCH, A. : L'Avenir des Technocrates, Bulletin SEDEIS 10 November 1964
GAUDEMET : Teknokrasi ile Demokrasi Arasındaki İlişkiler, çev: Ü. Köksal, TODAİE Yayını (Ankara, 1963)
de LAMOTHE, D. : İdare ve Siyasî Kuvvetler, çev: Ö. Ozankaya in: Siyasî Kuvvet Karşısında İdare, TODAİE yayını (Ankara, 1961)
VEDEL, G. : Siyasî İktidar ve Plânlama, çev: Topçuoğlu, M. Kapani, Ankara Hukuk Fakültesi, 40. Yıl Armağanı; (Ankara: 1966) s. 401 — 417